

TARTU ÜLIKOOL

Filosoofiateaduskond

Kultuuriteaduste ja kunstide instituut

Etnoloogia osakond

Merike Toomas

**ERIVAJADUSEGA KÜLASTAJAD
KUI SIHTRÜHM MUUSEUMIS**

Magistritöö

Juhendaja: professor Art Leete

Tartu 2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. KOGUDEKESKSEST MUUSEUMIST KÜLASTAJAKESKSEKS MUUSEUMIKS	6
2. PUUDE MÕISTE JA KÄSITLUSED, VÕRDSEID VÕIMALUSI SÄTESTAVAD KOKKULEPPED JA SEADUSED	16
2.1. Puude ja erivajaduse mõiste	16
2.2. Puuete käsitlused	17
2.3. Rahvusvahelised kokkulepped, Eesti seadused ja riiklikud dokumendid, kus on sätestatud puuetega inimeste võrdne kohtlemine	18
2.4. Puuetega inimeste sotsiaalne kaasatus.....	21
2.5. Muuseumid ja puuetega inimesed	23
2.6. Enimlevinud puuete liigid ja erisused, millega tuleb arvestada puuetega külastajate teenindamisel.....	27
3. UURIMISKÜSIMUS, METOODIKA JA VALIM.....	30
3.1. Uurimisküsimus ja metoodika	30
3.2. Valimisse kuulunud muuseumid	32
4. KOGUTUD ANDMED JA ANALÜÜS	42
4.1. Puuetega inimeste ligipääsetavuse ja teenuste arendamise kajastumine muuseumide arengudokumentides	42
4.2. Muuseumi teenuste hinnasoodustused puuetega inimestele.....	44
4.3. Juurdepääs informatsioonile muuseumi veebilehe kaudu	46
4.4. Füüsilise ligipääsu korraldus: parkimine, liikumisabivahendid, liftid, sissepääsude ja liikumisteede tähistus, ruumis liikumise juhendmaterjalid	50
4.5. Näitustel kasutatavad abivahendid	55
4.6. Haridusprogrammid erivajadustega inimestele	58
4.7. Muuseumide võimalused ja vajadused puuetega inimestele parema ligipääsetavuse tagamiseks	62

KOKKUVÕTE	66
KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD	67
LISAD	74
Lisa 1. Küsimustik, mida kasutasin nii kirjalike andmete kogumiseks kui ka intervjuude läbiviimisel	74
Lisa 2. Intervjuu käigus erivajadustega laste õpetajatele/juhendajatele esitatud küsimused	76
SUMMARY	77

SISSEJUHATUS

Muutused muuseumide arenguloos on tulenenud ühiskonnas toimunud muutustest. Nii nagu on aja jooksul muutunud muuseumi roll ühiskonnas, on ajas muutunud on ka suhtumine erivajadustega inimestesse ja puuete käsitus üldiselt. Kui kaasaegse demokraatliku ühiskonna märksõnadeks on avatus ja võrdsed võimalused, siis kaasaegse, 21. sajandi muuseumi keskmes on külastajad, keda Eesti Statistikaameti andmete alusel on viimastel aastatel igal aastal rohkem – 2015. aastal leidis Eestis aset 3,3 muuseumikülastust, 2016. aastal juba 3,5 miljonit muuseumikülastust¹. Vaba aja kasutamise ja kultuuritarbimise uurija John H. Falk peab aina olulisemaks külastajate tundmist: „See ei ole enam meeldiv lisaväärtus, vaid paratamatu vajadus. Küsimused kes, miks ja mis ulatuses muuseumit külastavad, ei ole enam abstraktsed nüansid, vaid olulist rolli mängivad aspektid“ (Falk 2000, ref. Froyland 2005). Külastajale, tema soovidele, võimalustele, aga ka erisustele orienteeritus on igapäevases muuseumitöös aina olulisemal kohal. Külastajakeskne lähenemine eeldab aga uusi oskusi muuseumi töötajatelt, muuseumide arengukavade ja plaanide ning uute kontseptsioonide loomist, ressursside ümberjaotamist, laiemalt kogu muuseumipoliitika muutmist.

Käesoleva magistr tööga soovin kogutud andmete põhjal kirjeldada Eesti muuseumide hetkeolukorda teel erivajadustega inimestele ligipääsetavama muuseumi poole. Mind huvitab, kas erivajadusega inimesed on meie muuseumides teadlikult valitud sihtrühm, st kas ja millistes tööloikudes on meie muuseumid pidanud oluliseks suhteliselt suurele osale ühiskonna liikmetest muuseumide kättesaadavaks tegemist. Mõiste „sihtrühm“ puhul lähtun turundusterminoloogias kasutatavast määratlusest, kus sihtrühmaks nimetatakse inimeste rühma sihtturust, kellele on suunatud toode või toote turundussõnum.

Minu hüpotees on, et Eesti muuseumid tajuvad vajadust muuta muuseumid erivajadustega inimestele ligipääsetavaks ja teenused kättesaadavaks, aga kuna erivajadustega külastajaid on külastuste koguhulgas vähe², ei ole muuseumid piisavalt motiveeritud tegema vajalikke investeringuid. On kaks olulist tegurit, mis seda takistavad: esiteks – paljud ajaloolised muuseumihooned ei võimalda oma autentsest ajaloolisest eripärast lähtuvalt ligipääsetavuse nõudeid täita.

¹ Statistikaameti veebileht www.stat.ee 22.03.2018

² Eesti Statistikaametil ja muuseumidel puuduvad andmed selle kohta, kui palju on külastajate hulgas erivajadusega inimesi, st. neid ei loendata ja seetõttu on näitaja hinnanguline.

Teiseks – muuseumitöötajatel ei ole piisavalt spetsiifilisi oskusi erivajadustega inimestele kvaliteetsete teenuste pakkumiseks.

Käesolev magistritöö koosneb neljast osast. Eesimene peatükk ehk teoreetiline osa sisaldab arutelu muuseumi idee üle muuseumide ajaloolise arengu kontekstis kirjeldades muuseumide muutumist kitsale ringkonnale mõeldud kollektsioonidest laiale avalikkusele suunatud mitmekülgsede kultuurikeskusteni. Seejärel esitan teises peatükis ülevaate sellest, kuidas on puuet aja jooksul käsitletud, määratlen mõisted, annan ülevaate sellest, missugused rahvusvahelised kokkulepped ja Eesti seadused sätestavad puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise ja kuidas on see kajastatud üleriigilistes muuseumidega seonduvates valdkondlikes arengudokumentides. Töö teoreetilisele osale järgneb kolmandas peatükis uurimisküsimuse, metoodika ja valimi tutvustamine. Töö neljandas peatükis analüüsin küsitluse, vaatluse ja intervjuude käigus kogutud andmeid.

1. KOGUDEKESKSEST MUUSEUMIST KÜLASTAJAKESKSEKS MUUSEUMIKS

Teadaolevalt juba 3. sajandil eKr asus Egiptuse pealinnas Aleksandrias muusade tempel Museion – riiklik asutus koos selle juurde kuuluva raamatukoguga, mis oli pigem haridusasutus kui vaba aja veetmise ja nautlemise koht. Soome museoloog ja muuseumide ajaloo uurija Marja-Liisa Rönkkö on kirjeldanud: „Aleksandria *museion*’is, olid ka suured käsikirjade ja kunsti kogud. Selle *museion*’i hävitasid roomlased ja ka mõiste kadus kasutusest. Uuesti võtsid sõna alles 15. sajandi lõpul käibebe Medicid³ Firenzes ja sealt hakkas see levima ning saavutas enam-vähem praeguse tähenduse ja laiema kasutuse alles 18. sajandil. Epiteeti Euroopa esimene muuseum hakati kasutama 1582. aastal Galleria degli Uffizi kohta, mille kogud pidid demonstreerima vürstlikku võimu ja tarkust“ (Rönkkö 2007: 71). Teadaoleva esimese tänapäevases mõistes muuseumini kulus veel üle sajandi. 1683. aastal Oxfordi ülikooli juures avatud Ashmole’i muuseumi puhul oli tegemist esimese museoloogilise institutsiooniga, mille ekspositsioon oli suunatud publikule ning mis oli organiseeritud pedagoogilistel aluste. (Raisma 2009: 775).

1753. aastal avati publikule Briti Muuseum Londonis. Selle kogud kuulusid rahvale ning sissepääs oli vaba ja avatud kõigile⁴. 1793. aastal avati Pariisis Louvre – kõigile vaatamiseks ja rahva harimiseks. Alles 19. sajandi teisel poolel võib rääkida muuseumide buumist – kui 1860. aastal oli maailmas umbes 90 muuseumi siis 1880. aastal juba ligi 180 – põhjuseks uus arusaam ajast ja ruumist (Walsh 1992: 30). Nimelt sai 19. sajandi keskel alguse linnastumine ja tööstuse võidukäik. Viimasega käis kaasas suurte maailmanäituste korraldamine, esimene selline – *Great Exhibition of the Works of Industry of all Nations* – toimus 1851. aastal Londonis. Maailmanäitused toimusid uutes, spetsiaalselt selleks ehitatud hoonetes ja suurejooneliste ekspositsioonidega kaasnesid ka rahvarohked meelelahutuslikud üritused. Pärast maailmanäitust jäid ehitised muuseumide kasutusse, mis andis võimaluse erinevaid kollektioone eksponeerida nii, et neid

³Medicid – aastail 1434–1737 mõningate vaheaegadega Firenzet valitsenud suguvõsa. Just nende valitsuse ajal sai Kesk-Itaalias asuvast Firenzest Euroopa kunsti- ja kultuurikeskus. 1581. a valmis Uffizi galerii (Galleria degli Uffizi), kus eksponeeriti Medicite suguvõsadele kuulunud kunstikogusid. Tänapäevani on see üks enimkülastatavaid kunstimuuseume Euroopas. Uffizi galerii veebileht: www.uffizi.it/en 04.12.2017

⁴ Briti Muuseumi veebileht www.britishmuseum.org 12.01.2018

sai näha võimalikult palju inimesi. Siit sai alguse valgustusideloogiale iseloomulik muuseumide demokraatiseerumine – hakati pöörama tähelepanu eksponeerimisviisidele ja oluline oli, et näitus oleks hariv ja arusaadav ka vähemharitud inimestele.

19. sajandil oli veel üheks muuseumide arengut mõjutanud teguriks natsionalismi-ideede levik, millest tulenevalt pöörati palju tähelepanu etnograafilise materjali kogumisele ja näitamisele. Oluliseks sai ühe rahvuse ja selle identiteedi keetus, keele, kultuuri ja traditsioonide tutvustamine ja säilitamine e. linnakultuuri pealetungi ajel etnograafilise materjali tähtsustamine. Kölni Ülikooli etnoloogiaprofessor Ulla Johansen on kirjeldanud 1868. aastal avatud Berliini etnoloogiamuuseumi esimeste aastakümnete tegevust nii: „Esimestel aastakümnetel tegeldi peamiselt kogumistööga. See tähendab, et muuseumi töötajad viibisid aastaid ekspeditsioonidel ning külastajatele ei jagunud piisavalt tähelepanu. Nii võis parafraaseerides pilkavat ütlust „Lugeja on raamatukoguhoidja loomupärane vaenlane“, öelda ka: „Külastaja on muuseumitöötaja loomupärane vaenlane“. Igatahes täitis muuseumitöötaja vitriinid üks kord elus nii paljude eksponaatidega kui võimalik ja varustas need võimalikult lühikeste pealkirjadega. Need näitused olid mõeldud rohkem kolleegidele kui üksikutele haritud suurkodanlastest külastajatele, kes tol ajal muuseumis käisid“ (Johansen 1994: 62).

Tõeline muuseumide buum leidis aset 20. sajandi keskel, mil maailmasõdade purustused, ümberkujundatud maailmakaart ja oluliselt muutunud elulaad tingis vajaduse pöörata tähelepanu nii pärandi jäädvustamisele kui ka säilitamisele. Ulla Johansen on, viidates Saksamaa etnoloogiamuuseumidele, nimetanud sõjajärgset umbes 1970. aastateni kestnud eksponeerimismetoodikat esteetiliseks faasiks muuseumide arengus – „eksponeeriti väheseid, kuraatorile kõige enam meeldinud objekte ja paigutati need nii, et külastajal oleks neid mugav vaadata. Mida soovis muuseumikülastaja, see tundmatu olevus, muuseumitöötajad ei teadnud“ (Johansen 1994: 63). 1950. aastatel hakati Ameerikas, mõned aastad hiljem ka Euroopa muuseumides huvi tundma külastajate soovide vastu. Selleks selleks viidi külastajate hulgas läbi küsitlusi, analüüsiti tulemusi ja püüti neid arvestada näitusealases töös. Üha enam hakati rõhutama vajadust mõista, kuidas külastaja tajub ja tunnetab eksponeeritud eset näitusel (Hooper-Greenhill 1991c: 6). Selle, nii öelda külastaja ja muuseumide vahelise kommunikatsiooni tulemusel jõuti muuseumides mitmete uuendusteni. Nii näiteks avati Saksamaal spetsiaalseid lastemuuseume, kus lapsed võisid pedagoogist asjatundja käe all vähemväärtuslike esemetega mängida, neid joonistada või neist vestelda. Koolivaheaegadel rakendati isegi kogu päeva kestvaid lasteprogramme.

Asutati ka pimedatemuuseum, kus pimedad võisid esemeid, millest muuseumitöötaja rääkis, kombata (Johansen 1994: 64). 1970.-80. aastatel toimusid murrangulised muutused museoloogilise mõtte arengus. Eesti museoloog ja Eesti Vabaõhumuuseumi kauaaegne direktor Merike Lang on selle perioodi sõnastanud nii: „Senise empiirilise-kirjeldusliku museograafia kõrval hakkas maailmas arenema teoreetilis-sünteesiv museoloogia. Alles teoreetilis-analüüsiva teadusliku museoloogia abil on muuseumid (eriti Läänes) suutnud viimase veerandsaja aasta jooksul vaadata ennast väljastpoolt, arvestades analüüsil ka oma tegevuse adressaati – ühiskonda ja oma võimalikku külastajat, muutusi nende teadmistes ja huvides. Sellega pani teoreetiline museoloogia ideelise aluse külastajaorientatsioonile“ (Lang 2000: 8).

Eesti muuseumitraditsiooni algust 19. sajandil iseloomustab museoloog Mariann Raisma kolme K-ga: kuriositeedid, kunst ja kodumaa (Raisma 2009: 780). Tartus peamiselt ülikooliga seotud baltisakslaste-teadlaste, Tallinnas apteeker Johan Burchardi ja mujal Eestis baltisaksa aadlike kogumistöö tulemuste eksponeerimisest said alguse mitmed tänaseni edukalt toimivad muuseumid. 1803.aastal asutati Tartu Ülikooli kunstimuuseum, mille kunstikogud olid avatud esmalt küll vaid ülikooli inimestele, laiem avalikkus sai neile ligipääsu 1862.aastal. 19.sajandi teisel poolel asutati baltisakslaste kollektsioonide väljapanekute baasil Narva, Saaremaa, Viljandi, Pärnu muuseumid. Need olid suunatud avalikkusele ja nende eesmärk oli kogude eksponeerimise kaudu ka rahva valgustamine, harimine. Kõik nad olid loodud muuseumi nime all, kuid nad ei täitnud neid rolle, mis on omased muuseumile tänapäevases mõistes. Piret Õunapuu, Eesti Rahva Muuseumi ajaloo uurija väitel oli nende muuseumide puhul tegu eeskätt vanavarakogudega ehk kollektsioonidega: „Avaliku Eesti muuseumi vajalikkus kerkis päevakorda 20. sajandi alguses seoses Tartus toimunud Eesti Põllumeeste Seltsi näitustega, kus osales ka põhjanaabrite Soome Käsitöö Sõprade Selts. Sellest innustust saanud Kristjan Raua ja Jaan Tõnnisoni eestvedamisel otsustati luua /Eesti/ käsitöömuuseum ja omandada selleks seltsi väljapanekutelt rahvapäraseid käsitööesemeid“ (Õunapuu 2011: 46). Seda algatust võib pidada eesti oma muuseumi alguseks ning selles idees oli juba peetud silmas muuseumi kui harivat-õpetavat asutust. Võib järeldada, et ettevõtmise initsiaator Kristjan Raud nägi muuseumi elamuslike ja harivate asutustena, väites: „Muuseumid ei tohi olla meil surnukambritena vaid rõõmsaiks elustavaiks ja valgustavaiks asutusteks nagu nad mujal on“⁵ Nii nagu valdavalt ka mujal maailmas,

⁵ Kristjan Raud, ERA f 1108, n 5, s 273, l 10

olid ja jäid Eesti muuseumid erinevatel põhjustel kuni 20. sajandi keskpaigani kogudekeskseks, eksponeerides võimalikult esteetiliselt rikkalikke süstemaatiliselt teostatud väljapanekuid. Seda tehes keskenduti eksponaadile aga mitte inimesele, külastajale. Kanada museoloog Victoria Dickenson (1988: 149) on seda perioodi muuseumide arengus kommenteerinud nii : „Kogud eksisteerivad ja neid säilitatakse selleks, et kõik saaksid neid näha ja nautida ning osa muuseumi energiat peab kulutatama ka sellele, et külastajad tunneksid end muuseumis hästi. Muuseumitöötajad arvavad liiga tihti, et ühiskondlikuks heakskiiduks piisab säilitaja funktsioonist. Nad kaotavad silmist institutsiooni laiemal ühiskondliku rolli“.

Saksa päritolu Suurbritannia museoloog Georg E. Hein, kelle üheks peamiseks uurimisvaldkonnaks on olnud muuseumi ühiskondlik roll ja eriti muuseumi hariduslik roll, on kirjutanud: „Kuigi muuseumide prioriteetsed tegevussuunad on läbi aegade varieerunud, peaks ja on just hariduslik tegevus olnud muuseumi üks tähtsamaid ülesandeid ja põhjendus muuseumi olemasolule üldse“ (Hein 2002: 3). Juba 1920. aastatel hakati mandri-Euroopa muuseumides USA ja Inglismaa muuseumide eeskujul tähelepanu pöörama täiskasvanute koolitamisele. 1930.-1940. aastatel hariduslik töö elavnes, täiskasvanute harimise ning koolide ja muuseumide koostöö kõrval rõhutati ka muuseumide olulisust suhtlemisel avalikkusega, näiteks anda välja publikatsioone ja tegelda vahetult külastajatega. Anne Metsaare järgi võttis termini „muuseumipedagoogika“ esmakordselt kasutusele saksa museoloog J.K. Frizen 1943. aastal (Metsaar 2008: 97). Muuseumipedagoogika on muuseumihariduse osa, mille sihtrühmaks on traditsiooniliselt olnud lapsed ja noored. Muuseumipedagoogika arengu jaoks murranguliseks sai pärast II maailmasõda, 1946. aastal loodud Rahvusvaheline Muuseumide Nõukogu⁶, kus sõnastati ka muuseumi haridusalased ülesanded. Saksa muuseumipedagoogika uurija ja praktiku Hans-Uwe Rump'i definitsiooni järgi on muuseumipedagoogika „ muuseumi võimuses olevate õpetus- ja kasvatustaotluste suunitletud elluviimine. Muuseumipedagoogika tegeleb inimese arendamise ja kasvatamisega muuseumis ning teaduslikud meetodid selleks tagab muuseumididaktika“ (Rump

⁶ ICOM – Rahvusvaheline Muuseumide Nõukogu (*ingl. The International Council of Museums*), suurim ülemaailmne kogu muuseumide valdkonda ühendav organisatsioon. Asutatud 1946. aastal. ICOM-i juures tegutsevad eri valdkondade rahvusvahelised alakomiteed, sealhulgas ka muuseumihariduse ja kultuuriürituste komitee CECA

1998: 117). See on arusaam muuseumipedagoogikast kui õppeprotsessist, mis toimub muuseumis ja kus meetodiliste vahenditena leiavad kasutamist muuseumi ekspositsioon ja selle põhjal koostatud tunnid või programmid.

1950. aastatel tehti Euroopas (USAs oli seda tehtud juba varem, enne II Maailmasõda) algust külastajate soovide uurimisega, algasid diskussioonid ja arutleti teemal muuseum kui õppimiskoht. 1970. aastatel toimunud muutuste käigus kerkisid muu hulgas üles küsimused kuidas leida suhe ühiskonnaga laiemalt, kuidas muuseum saab sekkuda aktiivselt ühiskonnaellu. Traditsioonilisele teadustööle ja tööle muuseumikoguga, nii nimetatud uurimine-kogumine-säilitamine, lisandus nüüd veel aktiivne suhtlus külastajaga, mis tähendas, et muuseumitöötajatele esitati üha suuremaid nõudmisi erialase ettevalmistuse osas. Eileen Hooper-Greenhill on märkinud: „Muuseumid hakkasid otsima võimalusi, kuidas paremini uute ühiskonna poolt esitatud nõuetega toime tulla. Seni oli külastajaskonnaga tegeldud kui tervikuga, see tähendab, ei püütud leida kontakti iga külastajaga ja valitses arvamus, et kõigile külastajatele tuleb läheneda ühtmoodi“ (Hooper-Greenhill 2000: 125). Muuseumi roll õppimiskohana tugevnes, arendati aktiivselt pedagoogilist tööd ja mitte ainult kooliõpilastega. Laienes töö kõigi külastajatega ning lisaks kooliõpilastele hakati tähelepanu pöörama teistele sihtrühmadele, see tähendab kõikidele külastajatele lasteaialastest pensionärideni. „Sellel etapil tähtsustus iga üksikkülastaja – pöörati tähelepanu sellele, et iga inimene leiaks näituselt just temale vajaliku“ (Tuubel 2002: 14). Muuseumipedagoogika muutus oluliseks töösuunaks, paljudes Euroopa muuseumides loodi muuseumipedagoogi ametikohad, suuremates muuseumides ka (muuseumi)pedagoogilise töö osakonnad ja 1972. aastal asutatud Müncheni Muuseumipedagoogika Keskus sai Euroopas juhtivaks erialaseks keskuseks (Rump 1998: 116–118).

Samal ajal jätkus muuseumide sisuline uuendamine ja diskussioon teemal, kas muuseum peab säilitama akadeemilisuse ja jääma teadustöö keskuseks või muutuma meelelahutuslikuks asutuseks. Muuseumid on seisnud sageli väljakutse ees, kas positsioneerida ennast väga kõrgekvaliteedilist intellektuaalset sisu pakkuva autoriteedina või püüda olla mõistetav ja kättesaadav võimalikult suurele hulgale ja erineva taustaga publikule ehk teisisõnu: kas olla kvaliteetne ja hariv või kvantitatiivne ja meelelahutuslik, millegipärast eeldamata vahepealset. Laiema diskussiooni tulemusel jõuti siiski tõdemuseni, et näitused peavad olema teaduslikud ja samas võimalikult atraktiivsed. „Maailma erinevate muuseumide külastajauuringud näitavad, et publik käib muuseumides mitte üksikut eesmärki silmas pidades, vaid pigem mitmekülgse vaba aja

veetmise eesmärgil, huvituses skaala kvaliteet-kvantiteet mõlemast otsast ja kõigist vahepealsetest punktidest. Sellepärast peavad muuseumid arvestama erinevate külastajatega, luues nii intellektuaalseid väljakutseid pakkuvaid näitusi kui selliseid, mille taotlus on huvi tekitamine erinevates külastajagruppides“ (Falk 2016: 357, ref. Reidla 2017: 26).

1980.aastatel jõuti muuseumides terminini „interaktiivsus muuseumis“, mille all mõistetakse aktiivõppe meetodite kasutamist haridustegevuses või ekspositsioonides mehaaniliste või elektrooniliste lahenduste pakkumist. See tõi kaasa ekspositsioonide uuendamise ja lisandusid eksponaadid, mida võis katsuda ja võimalus eksponeeritavat tajuda ka käelise tegevuse läbi (materjal, raskus jms.) ehk niinimetatud *Hands On!* eksponaadid. Infotehnoloogiline areng tõi ka muuseumidesse meediavahendid, mis aitavad külastajat objektist aru saada, seda erinevate meeltega tunnetada.

Kui veel 20. sajandi teisel poolel oli muuseumides peamiseks suunaks uurimine, kogumine ja vahendamine, siis 20. sajandi lõpukümnenditel on arutluse all muuseumi sotsiaalne roll ja suur osa muuseumi ressursidest ja tegevustest, mis enne oli suunatud eelkõige kogudele ja museaalidele, suunati nüüd külastajale. 1990. aastatel avarus muuseumide missioon, kuhu lisandusid mõisted „kultuurikeskused“ ja „sotsiaalsed instrumendid“. Sai alguse muuseumi muutumine multifunktsionaalseks keskuseks, kasvas muuseumi sotsiaalne roll. Muuseumid kaasati kogukondlikesse diskussioonidesse ja need asusid kaasa rääkima ühiskonnas ja kogukonnas aktuaalsetel teemadel. Samal ajal võeti kasutusele termin „uus museoloogia“. See on 1970. aastatel alguse saanud museoloogiasuund, milles liigutakse esemekeskse muuseumi juurest külastajakeskse muuseumi poole. Publikule suunatud tegevuste ja traditsioonilise muuseumitöö kõrval hakati aktiivselt tegelema turundus- ja kommunikatsioonitööga.

Mõtteviisi muutus leidis aset ka muuseumipedagoogilises tegevuses, näit. näitusekuraatori töös hakati senisest enam kasutama muuseumididaktika praktikaid ja suurenes veelgi muuseumi kui mitteformaalse hariduse pakkuja roll. Saksa päritolu USA muuseumifilosoof Hilde Hein on selle kokku võtnud nii: „... /muuseumi näol/ on tegemist õppe- ja teadustöö keskustega, kus koduseid ülesandeid ei anta ning eksamil keegi läbi ei kuku. Muuseum rahuldab teatud vaimseid huvisid, aga ei suru peale ei kohustusi ega karistust. Muuseum on võimalik tõlgenda mitmel viisil. Kuna klassitoe range ülesehitus neid ei seo, saavad muuseumid kokku põimida erinevate rahvaste, sugupõlvade ning ideoloogiliste veendumustega seotud lood, mis kõik on ju-

tustatud materiaalsete keelte segadikus. Püüdes teadlikult ning kohusetundlikult olla pluralistlikud, kohandavad muuseumid nende käsutuses olevaid vahendeid uute õppimisteooriate ning ebakonventsionaalsete hariduseesmärkidega, mis juhatavad vähem ja lubavad rohkem kui traditsioonilistes formaalsetes õppeasutustes valitsevad sihid. Niisiis püüavad muuseumid selliste institutsioonide tööd pigem täiendada kui nendega võistelda. Paljudel juhtudel teevad muuseumid tänapäeval koostööd õpetajate ja tervete koolidega, et laiendada ja parandada hariduse taset kõikidel tasanditel“ (Hein 2009: 797–798).

Saksa muuseumipedagoogika uurija ja praktik Hans-Uwe Rump on märkinud: „Igapäevaelus on koolil ja muuseumil sarnased aga mitte identsed haridusülesanded. Muuseumi olukord on keerulisem: on vaja välja töötada tervikkontseptsioon erinevate huvirühmade jaoks ning samas pakkuda ka igale külastajale individuaalset õppeprotsessi. Olulisteks märksõnadeks on seejuures atraktiivsus, avatus ja lapsesõbralikkus. Eesmärkideks seati muu seas muuseumipedagoogiliste programmide sidumine igapäevaeluga, külastaja või programmis osalejale tuttavate teemadega. Tavapäraste või eriteemaliste giidituuride kõrval hakati teema ilmestamiseks kasutama erinevaid aktiivõppe meetodeid – näitlikustamist, rollimängude ja õppemängude läbiviimist, aga ka avastusõppe meetodeid – eksponaadi v nähtuse uurimist, vaatlemist ja katsete läbiviimist“ (Rump 1998: 116).

1990. aastatel jõuti tõdemuseni, et ühiskond on radikaalselt muutunud ja muuseumid peavad taas põhjalikult läbi mõtlema oma ülesanded. Globaliseerumine on toonud kaasa kaugenemise oma kultuurist ja muuseumide ülesandeks on aidata kaasa identiteedi ja kohaliku kultuuri säilitamisele. Muuseumipedagoogilises tegevuses rõhutati vajadust tegelda iga külastajaga, et mõista tema kogemisvõimet. Olulise sihtrühmana nähti erivajadustega külastajaid ja nende vajadustest lähtuvat teenindamist. Varem USAs, seejärel ka Inglismaa ja Põhjamaade muuseumides sai tavapäraseks, et erivajadustega inimeste õppimisvõimalusi silmas pidades teevad uute muuseumihoonete kavandamisel ja ekspositsioonide loomisel koostööd arhitektid, muuseumipedagoogid ja näituste kuraatorid.

Muutused Eesti muuseumides hakkasid toimuma seoses Eesti taasiseseisvumisega. Eesti muuseumide ja museoloogia arengulugu uurinud Mariann Raisma on selle kokku võtnud nii: „1980. aastate lõpul ja 1990. aastate I poolel muuseumi kui mineviku vahendaja rolli tänu eelnevale ideologiseeritusele ei hinnatud ning kommunikatiivsete tegevuste arendamisega ei tegeldud. Pigem suunasid muuseumid oma aktiivsuse uurimisele ja kogumisele. Muuseumidel polnud

selget missiooni ega visiooni, sellest tulenevalt puudus neil konkreetne ja muuseumiidentiteediga seotud tegevuskava. Kõige nähtavamalt peegeldus see muuseumi temaatikaga mittehakkuvates või kitsale publikule suunatud näitustes ning vähestes haridustegevustes. Muuseumi haridustegevus tänapäevases mõistes muutus populaarsemaks 1990. aastate teisel poolel, teadlikult aga alles uuel aastatuhandel“. (Raisma 2009: 102) Algas suurem avalikkusega suhtlemine, ka Eesti muuseumides hakati rääkima kommunikatsioonist, turundusest, sihtgruppidest, kellele mõeldes tuleks tegutseda. Peamise sihtgrupina nähti siis lapsi ja eriti kooliõpilasi, olulise ülesandena aga koostööd koolidega ja muuseumis läbi viidavat õpet kehtiva riikliku õppekava täiendajana ehk formaalhariduse toetajana.

Muuseumipedagoogika-alaseks esimeseks uurimistöoks sai Eesti Rahva Muuseumi metoodiku Virve Tuubeli magistritöö „Muuseumi ja kooli koostöömudelid“. (Tuubel 2002)

1990. aastatel Eesti ühiskonnas toimunud muutused, nagu tööturul välja langenud inimeste arvu suurenemine ja sellest omakorda tulenenud elukestva õppe propageerimine ja eakamate inimeste aktiivsem elukorraldus mõjutas ka muuseume ning tasapisi kujunes muuseumide sihtrühmaks ka täiskasvanud õppija. Prioriteetide muutumine muuseumi ülesannetes – suurem avatus ühiskonnale ja aktiivne avalikkusega suhtlemine – tõi kaasa nii uusi lähenemisviise kui ka probleeme, millega seni polnud põhjalikumalt tegeldud. Näiteks küsimus sihtrühmadest, sellest, kuidas muuseum saab olla huvitav õppebaas mitte ainult kooliõpilastele vaid ka eri vanuses inimestele. (Kõiva 2006: 1589) Esimeseks andragoogika-alaseks uurimistöoks, mis käsitleb täiskasvanuõpet muuseumis sai varem aastaid muuseumipedagoogina töötanud Kaja Visnapuu uurimistöö „Muuseumikeskkonna mõju täiskasvanu kogemustele ja õppimisele“. (Visnapuu 2011) Kultuuriministeeriumi poolt tellitud arengudokumendis „Eesti muuseumide arengustrateegia aastateks 2005–2015“ (www.kul.ee) seati eesmärgiks laiendada tööd erinevate sihtgruppidega, seda eriti täiskasvanute ja eakate osas – elukestev õpe muuseumides kollektsioonide ja omanäolise keskkonna baasil. Paraku ei olnud 2005.aastal veel seatud eesmärgiks muuseumide erivajadustega inimestele ligipääsetavus ja nimetatud ühe sihtrühmana erivajadustega inimesi.

Käesoleva sajandi esimesel aastakümnel valmis Eesti Kunstimuuseumi uus hoone KUMU, 2012. aastal valmis ja avati muuseumina Eesti Meremuuseumi Lennusadam ja uude, spetsiaalselt muuseumiks renoveeritud hoonetesse asusid Pärnu Muuseum, Tartu Mänguasjamuuseum, Kihnu Muuseum, Laulupeomuuseum, Tartu Tähetorn jm.). Põhjalikud hoonete renoveerimised

ja uute ekspositsioonide loomine leidsid aset veel mitmes teiseski muuseumis (Eesti Ajaloo- muuseumi Gildi maja, Eesti Tervishoiumuuseum). Ligi kümme aastat kestis Eesti Rahva Muu- seumi uue hoone projekteerimine ja ehitamine ning ekspositsioonide kavandamine. Projektee- rimistööde ja ekspositsioonide loomisega kaasnes ka aktiivne diskussioon 21. sajandi muu- seumi üle. Eesti Rahva Muuseumi uue hoone avamise eel, 21. sajandi teisel kümnendil on muu- seumi tänase rolli sõnastanud Eesti Rahva Muuseumi uue püsinäituse „Kohtumised“ töögrupi juht, teadur Kristel Rattus nii: „Nüüdisajal on muuseumi ülesanne olla võimalikult demokraat- lik ja kättesaadav paljudele ühiskonnagruppidele, rohkemgi veel kui 20. sajandil. Oluline pole ainult see, mida muuseum näitab, vaid ka see, kuidas näitab, räägib ja kõnetab, kellele ta suu- natud on ning kuidas kogusid loob.“ (Rattus 2016).

Üha sagedamini on sel perioodil kõne all olnud muuseumi vahendamine – muuseumi ja publiku omavaheline suhtlus, kus muuseumi eesmärgiks on pakkuda külastajale võimalust enese aren- damiseks iseseisva näitustega tutvumise kõrval ka läbi meelelahutusliku või kaasava tegevuse. Seega lisandus koos vahendamise ja muuseumiterminoloogiasse ka mõiste „kaasav muuseum“. Kaasamise all peetakse silmas ennekõike muuseumi huvist lähtuvat kogukondade, organisat- sioonide ja üksikisikute kaasamist muuseumi erinevatesse tegevustesse – näituste tegemisse, kogude täiendamisse, haridusprogrammide koostamisse. Samal ajal, s.o 2000. aastate esiküm- nendil viidi Eesti muuseumides läbi mitmeid osalusprojekte, millega kaasnes suurema sot- siaalse rolli võtmine aga ka sihtrühmade laiendamine, muuseumipoolne kaasaaitamine ühis- konna sidususele.

Käesolevas peatükis kirjeldatust näeme, et muuseumide areng on läbi teinud mitu etappi liiku- des suurema avatuse suunas. Tuntud museoloog Peter Van Mench on muuseumide arenguloo jaganud kolmeks perioodiks või nagu ta ise seda nimetab – „revolutsiooniks“. Esimene revo- lutsioon leidis aset 1900.aasta paiku, mil muuseum institutsionaliseerus ja professionaliseerus. Teise revolutsiooni käigus 1960.aastatel asendus kollektsoonikeskne muuseum funktsioonipõ- hise muuseumiga. Kolmas revolutsioon 1970.aastatel tähistab „uue“ museoloogia sündi, mil pärandis hakatakse nägema vahendit sotsiaalseks arenguks ja muuseumi selle vahendi kasutaja rollis. (Van Mench 2003: 6–8).

Sarnaselt muu maailma muuseumidega on enam kui sajandi vältel ka Eesti muuseumid oma arengus läbinud erinevad etapid. Muuseumid on muutunud kitsale ringkonnale suunatud kol- lektsoonidest laiale avalikkusele suunatud kultuurilisteks, hariduslikeks ja meelelahutuslikeks

institutsioonideks, kaasavad erinevaid sotsiaalseid gruppe ja pakuvad mitmekülgeid teenuseid, mida külastajad ootavad ja vajavad. Eksponaadid ja pärand on vahendid, mille abil muuseumid aitavad mõtestada ühiskonda ja selles toimuvaid protsesse võimalikult laiale publikule selgitada, muuseumide sotsiaalne roll aina kasvab.

2. PUUDE MÕISTE JA KÄSITLUSED, VÕRDSEID VÕIMALUSI SÄTESTAVAD KOKKULEPPED JA SEADUSED

Statistikaameti andmeil elas Eestis 2017.aastal 149 900 puudega inimest. (www.stat.ee) Seega u 11,4% Eesti elanikkonnast on inimesed, kel on oma tervisliku seisundi tõttu lühi- või pikaajaline tegevusvõime piiratus kuid kel on võrdsed õigused erinevate teenuste, sealhulgas hariduse-, kultuuri – ja vaba-ajateenuste kättesaamiseks. Käesolevas peatükis selgitan mõisteid „puue“ ja „erivajadus“ ning annan ülevaate puuete käsitlemise muutumisest ning regulatsioonidest, mis käsitlevad puuetega inimeste võrdseid õigusi.

2.1. Puude ja erivajaduse mõiste

Eestis puudub ühtne puude ja erivajaduse määratlus ning üheaegselt kasutatakse erinevaid sõnastusi ja mõisteid. Eesti keeles, nii nagu ka inglise keeles, on samaaegselt kasutusel kaks mõistet – puudega inimene ja erivajadusega inimene, inglise keeles vastavalt *disabled person* ja *person with special needs*. Neist esimest, puuet kasutatakse enamasti meditsiinilises ja sotsiaalses kontekstis. Erivajaduse mõiste on laiem ning seostub isiku arengu eripäraga ja erivajaduseks peetakse seda, mis tingib vajaduse muuta ja kohandada keskkonda ja tegevusi, et tagada isikule maksimaalsed tegevused arenguks.⁷ Käesolevas töös kasutan mõlemat mõistet vastavalt sellele kuidas on erinevates allikates või intervjueeritavate poolt mõiste sõnastatud.

ÜRO Puuetega inimeste konventsiooni järgi hõlmab puuetega inimeste mõiste „isikuid, kellel on pikaajaline füüsiline, vaimne, intellektuaalne või meeleline kahjustus, mis võib koostoimel erinevate takistustega tõkestada nende täielikku ja tõhusat osalemist ühiskonnaelus teiste inimestega võrdsetel alustel“. (ÜRO Puuetega inimeste konventsioon 2009: 6) Eesti sotsiaaltoetuste seaduses on see sõnastatud järgmiselt: „Puue on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis koostoimes erinevate suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsetel alustel“ (Puuetega inimeste sotsiaaltoetuse seadus §2). Puudega kaasnevad piirangud on sotsiaaltöö

⁷ Tallinna Ülikooli õppematerjal www.tlu.ee 01.05.2018

teadlaste määratluse järgi kas tegevusvõime piirang - raskus, mida inimene võib kogeda igapäevategevustes või osaluspiirang – probleem, mida inimene võib kogeda nii igapäevalu situatsioonidesse kaasatuna kui olulistest sotsiaalsetest tegevustest kõrvalejäämisel (Medar; Narusson 2014: 10). Puudega inimeste liikumine ja iseseisva elu põhimõttest lähtuvalt peavad puudega inimesed hoolimata puudega kaasnevast tegevusvõime piirangust või osaluspiirangust tundma end ühiskonnas võrdväärsete kodanikena, kellel on tagatud samasugune ligipääs elamistingimustele ning tervishoiule, haridusele ja tööturule nagu inimestel, kel pole puuet. Samuti peab puuetega inimestel olema õigus kontrollida oma elu nii suures ulatuses kui võimalik ja nad ei peaks end tundma teenuse saajate rollis ja kellestki teisest sõltuvuses olevatena. Eestis puuetega inimeste õigusi ja kaasamist uurinud sotsiaaltöö teadlased Marju Medar ja Dagmar Narusson on väitnud veel 2014. aastal: „Puudega inimeste põhilisi inimõigusi, kodanikuõigusi ja võrdseid võimalusi eitavaid hoiakuid ja poliitilisi vaateid tuleb ette nii hariduses, tööelus, toetuste süsteemis, toetavate teenuste korralduses, linnaruumis ja elamuehituses, vaba aja teenustes kui ka meedias“ (Medar; Narusson 2014: 11). Muuseumidel on siinkohal võimalus ja kohustus anda oma panus ning muuta ja kujundada ühiskonnas levinud hoiakuid puuetega inimestesse.

2.2. Puute käsitletud

Puute uurimisega on tegeldud aktiivsemalt viimased pool sajandit ja välja on kujunenud erinevad käsitletud, mille väljatoomist pean siinkohal oluliseks mõistmaks laiemalt seniseid praktikaid. Puude meditsiiniline käsitletud, mis kerkis esile 19. sajandil, põhineb arusaamisel, et probleemid tulenevad inimesest endast, puue on osa tema haigusest ja probleeme tuleb lahendada indiviidi enda pingutuste kaudu, inimesel tuleb kohanduda puudest tingitud olukorraga. 1980.aastatel puuetega inimeste liikumisest välja kujunenud puude sotsiaalne käsitletud on domineeriv ka tänapäeval. See jätab kõrvale puudega inimese meditsiinilise seisundi ja keskendub takistustele, mis segavad puuetega inimestel täisväärtuslike liikmetena ühiskonnas osaleda. Lahendusena nähakse keskkonna muutmist ja kohandamist puuetega inimestele sobivaks, takistuste võimaluste kohast eemaldamist.

Kui ajalooliselt on puuetega inimesed olnud uurimisobjektiks, siis vastandudes sellele ideele, arendati välja kodanikuõigustest lähtuv käsitletud. „Kodanikuõigustest lähtuva puute käsitletud

probleemiks on inimõiguste mitteamrvestamine ja eesmärgiks on soodustada puuetega inimeste suuremat osalust ja mõjuvõimu teaduslikus uurimistegevuses ning aidata tagada, et nende seisukohad oleks diskussioonides tugevalt esindatud. Lahendusena nähakse ühiskonna reformimist, maailma ja mõtteviiside muutmist.“ (Medar; Narusson 2014: 9).

Seega on puude mõiste ajalooliselt muutunud, olles algselt defineeritud väga kitsalt. Puude meditsiiniline käsitlus lähtub vaid inimese terviseprobleemist ning sellest käsitlusest on tänaseks ametlikult loobutud. Tänapäeval ühiskondlikult aktsepteeritud on puude sotsiaalne käsitlus, mis oluliselt laiendab puude mõistet. Sotsiaalse käsitluse kohaselt ei vaadelda puuet kui inimese isiklikku, temast endast tulenevat terviseprobleemi, vaid puue ilmneb koosmõjus isiku, tema keskkonna (kaasa arvatud füüsiline keskkond – ehitised, transport jm) ja sotsiaalsete tõkete, uskumuste ja stereotüüpidega, mis viivad puuetega inimeste vastu suunatud diskrimineerimiseni. Sotsiaalse mudeli kohaselt tuleb ja saab kõik inimesed ühiskonda kaasata, kohandades selleks keskkonda, hoiakuid-suhtumisi ja poliitikaid. Kodanikuõigustest lähtuv käsitlus näeb lahendusena ühiskonna muutmist ja ei pea puudega inimest hälbega, veaga või puudusega inimeseks vaid inimeseks, kel on mingi täiendav vajadus, erivajadus.

2.3. Rahvusvahelised kokkulepped, Eesti seadused ja riiklikud dokumendid, kus on sätestatud puuetega inimeste võrdne kohtlemine

Puuetega inimeste õiguste kaitse on sätestatud rahvusvaheliste kokkulepetega ja seadustega, mis on olulised ka Eestis. ÜRO Peaassamblee poolt 1948.aastal vastu võetud „ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni“⁸ artikkel nr 27 järgi peab igal inimesel olema õigus ühiskonna kultuurielust vabalt osa võtta ja kunsti nautida.

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon⁹ on teine inimõiguste alane laiapõhjaline rahvusvaheline dokument, mis võtab kokku puudega inimeste õigused erinevatest eluvaldkondadest

⁸ **ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni** võttis 1948.a vastu ÜRO Peaassamblee. Ülddeklaratsioon ei ole õiguslikult siduv, kuid ÜRO riigid järgivad seda kui laiapõhjalist inimõigustealast dokumenti.

⁹ ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni väljatöötamisega ÜRO-s alustati 2002. aastal ning dokument võeti vastu 2006. aasta 13. detsembril. 2013. aasta 1. märtsi seisuga on konventsiooni ratifitseerinud 129 riiki, nende hulgas 25 Euroopa Liidu liikmesriiki.

ja ütleb, mida peavad puudega inimeste toetamiseks võtma ette riik, kohalikud omavalitsused, sotsiaalpartnerid ja teised osapooled. Konventsioon ei loo puudega inimestele juurde uusi õiguseid, vaid võtab kokku ja kordab üle varasemates õigusaktides väljatoodud põhimõtted, õigused ja kohustused, sest puuetega inimestel on alati olnud teistega samaväärsed õigused. Konventsiooni üldine eesmärk on kaitsta ja edendada puuetega inimeste õiguseid ning tagada, et riik ning teised osapooled astuvad vajalikke samme puuetega inimeste õiguste edendamiseks ja toimetuleku parandamiseks, teadlikkuse suurendamiseks, toetuste, teenuste ja muu abi kättesaadavuse tagamiseks. Konventsioon koosneb preambulist ja 50 artiklist, sh käsitlevad artikkel nr. 9 juurdepääsetavust ja artikkel nr 30 osalemist kultuurielus, vaba aja, puhke- ja sporditegevustes. Eesti Puuetega Inimeste Koja poolt 2013. a välja antud teatmik „ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon ja puuetega inimeste õigused Eestis“ kirjeldab konventsiooni eesmärki : „Et anda puuetega inimestele võimalus iseseisvaks eluks ja täielikuks osalemiseks kõigis eluvaldkondades, peavad riigid rakendama vajalikke abinõusid, millega puuetega inimestele tagatakse teistega võrdsel alustel juurdepääs füüsilisele keskkonnale, transpordile, teabele ja suhtlusvahenditele, avalikele rajatistele ja teenustele nii linna- kui maapiirkondades“ (Hanga 2013: 7). Juurdepääsetavus hõlmab erinevaid aspekte – siin on silmas peetud nii füüsilist juurdepääsu ehitistele, rajatistele ja transpordile, aga ka juurdepääsu teabele ja informatsioonile, teenustele jm olenemata puudeliigist. Konventsiooni kohaselt peab teave olema edastatud puudega inimesele juurdepääsetavas vormingus. Sõltuvalt puude liigist võivad inimesed info kättesaamiseks ja edastamiseks vajada erinevaid lahendusi, näiteks: viipekeele tõlgi teenust, tehnilisi abivahendeid (abivahendid arvuti kasutamiseks; erinevad nägemis- ja kuulmisabivahendid, kõne edastamiseks vajalikud abivahendid jne, sobilikus vormis esitatud materjalid (nt heli- või punkt kirjas informatsioon, taktilised raamatud); viipekeelsed uudised, telesaadetele lisatud subtiitrid. Kuigi veebilehtede kättesaadavuse tagamiseks on välja töötatud rahvusvahelise WAI¹⁰ soovituslikud juhised, millele peavad vastama kõik Eesti riigiasutuste koduleheküljed ja uued arendatavad keskkonnad, on kättesaadava informatsiooniga siiski raskusi.

¹⁰ Web Accessibility Initiative on rahvusvaheline organisatsioon, kes tegeleb veebi kaudu edastatava informatsiooni kättesaadavuse standardite väljatöötamisega pidades silmas erivajadustega inimesi (<http://www.w3.org/WAI>).

Eesti Vabariigi riigikogu ratifitseeris ÜRO puudega inimeste õiguste konventsiooni 2012.aastal ja see jõustus samal aastal. Sellest tuleneb kohustus pürgida konventsioonis sätestatud eesmärkide poole ja parandada järjepidevalt puudega inimeste olukorda. Valitsuse koostööpartneriks selle ülesande täitmisel sai puuetega inimeste esindusorganisatsioon Eesti Puuetega Inimeste Koda.

Eestis on puudega inimeste juurdepääsetavust puudutatud erinevates seadustes:

Eesti Vabariigi Põhiseadus sätestab igaühe õiguse vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni. Riigiasutustele ja kohalikele omavalitsustele on sätestatud kohustus anda kodanikule tema nõudel informatsiooni oma tegevuse kohta. Üheks enam kasutatavaks kanaliks on info edastamine läbi interneti või asutuste kodulehekülje. Siiski ei saa kõik erivajadusega inimesed vajalikku informatsiooni interneti kaudu kätte, isegi kui nad kasutavad arvutit – informatsioon ei pruugi olla esitatud sobivas vormis, näiteks juhul, kui veebilehel ei ole võimalik suurendada teksti jms. (Eesti Vabariigi Põhiseadus, §44)

Eesti Vabariigi Muuseumiseaduses on sõnastatud muuseumi mõiste ja ülesanded, sealhulgas see, et muuseum arvestab puuetega inimeste vajadustega : „Muuseum on ühiskonna ja selle arengu teenistuses alaliselt tegutsev kultuuri- ja haridusasutus, mis ei taotle majanduslikku kasumit, mis on üldsusele avatud ning mille ülesanne on koguda, säilitada, uurida ning vahendada inimese ja tema elukeskkonnaga seotud vaimset ja materiaalist kultuuripärandit hariduslikel, teaduslikel ja elamuslikel eesmärkidel. Muuseum arvestab oma ülesannete täitmisel muu hulgas laste ja puuetega inimeste vajadusi“. (Muuseumiseadus 2013, § 211).

Kehtivas arengudokumendis „Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020“ on välja toodud põhimõte, et „ Riik toetab erivajadustega inimeste kultuurist osasaamise võimaluste parandamist, arvestades kultuuritaristu rajamisel liikumispuudega inimeste vajadustega ja toetades kultuuriasutustes kuulmis- ja nägemispuudega inimeste kaasamiseks elluviidavaid algatusi ja programme“. (www.kul.ee)

2016. a kiitis Vabariigi Valitsus heaks valdkondliku arengukava tööhõive ja sotsiaalse kaitse tulemusvaldkonnas „Heaolu arengukava 2016–2023“. Heaolu arengukava koondab töö-, sotsiaalkaitse-, soolise võrdõiguslikkuse ning võrdse kohtlemise poliitikate strateegilised eesmär-

gid aastateks 2016–2023, andes ülevaate nimetatud valdkondade peamistest väljakutsetest, eesmärkidest ja tegevussuundadest. Selles märgitakse, et ligipääs füüsilisele keskkonnale, teenustele ja infole pole kõigile tagatud. „Puudega inimestele tuleb tagada teiste inimestega võrdsel alustel juurdepääs nii füüsilisele keskkonnale kui ka teabele ja suhtlemisvõimalustele. Ligipääsetavuse parandamiseks on kehtestatud Eestis teatavad normid. Näiteks peavad puudega inimesele olema ligipääsetavad kõik avalikud asutused ja tagatud peab olema info kättesaadavus veebilehtede kaudu. Kaasava keskkonna arendamiseks on universaalse disaini põhimõtteid vaja laiemalt kasutada nii füüsilise keskkonna, toodete kui ka teenuste kujundamisel“. (Heaolu arengukava 2016: 30)

Haridusvaldkonna arengudokumendis „Eesti elukestva õppe strateegia 2020“ on sätestatud, et „Hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduses lähtutakse kaasava hariduse põhimõttest, mille kohaselt õpivad hariduslike erivajadustega õpilased üldjuhul elukohajärgses tavakoolis. Kui õpilane vajab tingituna tema raskest puudest või häirest väga spetsiifilist erioppekorraldust ja ressursimahukaid tugiteenuseid, luuakse talle võimalused õppeks eriklassis või erikoolis“. (Haridus- ja Teadusministeerium 2014). Hariduslike erivajadustega õpilaste koole on Eestis u 30, mille hulka kuuluvad nii erakoolid (loodud kodanikualgatusel ja ülalpeetavad erakapitaliga) kui riigi või kohaliku omavalituse rahastusel tegutsevad koolid. Riik peab koole nägemis- ja kuulmispuudega õpilastele, liikumispuudega õpilastele, kellel lisaks liikumispuudele esineb täiendav hariduslik erivajadus, tundeelu-ja käitumishäiretega õpilastele, toimetuleku- ja hooldusõppel olevatele õpilastele ning kasvatus eritingimusi vajavatele õpilastele.

2.4. Puuetega inimeste sotsiaalne kaasatus

ÜRO puudega inimeste konventsioonis käsitletakse puuet inimõiguste teemana ennekõike seetõttu, et sageli ei ole puuetega inimestele tagatud õigus võrdsele kohtlemisele, näiteks pole tagatud võrdne ligipääsetavus haridusele, vaba-aja veetmise võimalustele, tervishoiuteenustele või poliitikas osalemisele. Nende õiguste puudumisega kaasneb või neile lisandub veel ka õigus väärkusele, sest puude tõttu kogetakse sageli solvanguid või muul moel lugupidamatust. „See on oluline dokument, mis väljendab tänapäeva ühiskonna arusaamist puudega inimeste kodanikuõigustest ja eesmärke, mida kogu maailmas püütakse saavutada, et suurendada keerulise

terviseolukorraga inimeste ühiskonda kaasatust. Sotsiaalne kaasatus on oma olemuses palju sügavama tähendusega sotsiaalset sidusust iseloomustav tegur, kuna see tähendab, et inimest arvestatakse kui võrdset ühiskonnaliiget, seadmata sealjuures piiravaks tingimuseks inimese terviseolukorda, teda kaasatakse otsustamisse ja tegevustesse kõigi teiste selle riigi kodanikega võrdsel alusel, samuti aktsepteerib ühiskond inimest sel viisil, nagu ta parasjagu on ja mida ta teha suudab. Sotsiaalne kaasatus tähendab, et ühiskond või kogukond käsitleb iga isikut kogukonna võrdse liikmena, väärtustades tema olemasolu ja võimeid“ (Medar; Narusson; Tambaum 2014:121). Sotsiaalset kaasatust toetab ka võimalus käia teatris, kontserdil ja muuseumis ehk saada osa kultuurivaldkonna teenustest võrdselt kõigi teiste inimestega.

Statistikaameti uuring AKU (ajakasutus)

2010. aastal korraldas Statistikaamet Ajakasutuse uuringu. Uuringu läbiviimisel osalesid Eesti sotsiaaltöö teadlased Marju Medar ja Tiina Tambaum Tallinna Ülikoolist ja Dagmar Narusson Tartu Ülikoolist. See on üks väheseid Eestis läbi viidud uuringuid, mis võimaldab mõõta puuetega inimeste osalemise ning suhtlemise võimalusi. Uuringu tulemused on avaldatud Statistikaameti poolt 2014.aastal välja antud kogumikus „Puudega inimeste sotsiaalne lõimumine“. 13% uuringus osalenutest olid puudega inimesed. Muu hulgas uuriti puudega inimeste kultuuritarbimise sagedust perioodil 2009-2010.

Uuringu tulemus näitab, et üle poole puudega inimestest ei osale üldse kultuuritarbimises, s.t nad ei olnud uuringule eelnenud 12 kuu jooksul käinud üheski kultuuriasutuses või kultuuriüritusel. Kultuuritarbijate seas on puudega ja puudeta inimeste osatähtsuses väiksemad erinevused neil, kes osalevad üritustel harva. Vähemalt kolm korda kuus osaleb kultuuriga seotud ettevõtmistes aga vaid 5,6% puudega inimestest, samal ajal kui sama sageli tarbib kultuuri 20,8% puudeta inimestest. „Võib esitada hüpoteesi, et kultuurihuviga puudega inimene rahuldab oma huvi, kuid ei saa seda teha piisavalt sageli just kättesaamatuse tõttu. Kuna järsk erinevus ilmneb ka suure ja väikese tarbimissageduse näitajates, ei saa põhjus olla pelgalt halvas ligipääsetavuses (nt trepid) või puude kompenseerimise võimaluste puuduses (nt subtiitrid)“ (Medar; Narusson, Tambaum 2014: 127).

Tabel 4. Kultuuritarbimise sagedus kuus puude olemasolu ja soo järgi, 2009–2010
Table 4. Frequency of participation in cultural activities in a month by existence of disabilities and sex, 2009–2010
 (protsenti – percentages)

	Mehed			Naised			Mehed ja naised kokku			
	Males			Females			Males and females, total			
	Puudega With disabilities	Puudeta Without disabilities	Kokku Total	Puudega With disabilities	Puudeta Without disabilities	Kokku Total	Puudega With disabilities	Puudeta Without disabilities	Kokku Total	
Mitte kordagi	54,1	35,5	37,8	52,1	28,3	31,5	53,0	31,8	None	
Kuni 1 kord	28,2	30,8	30,4	26,8	26,8	26,8	27,4	28,7	Up to 1 time	
1–2 korda	11,8	16,7	16,1	15,8	20,7	20,1	13,9	18,8	1–2 times	
Vähemalt 3 korda	5,9	17,0	15,6	5,3	24,2	21,7	5,6	20,8	3 or more times	
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	Total	

Allikas: AKU 2009–2010 (Statistikaamet)
 Source: Time Use Survey 2009–2010 (Statistics Estonia)

Kahjuks ei selgu nimetatud uuringust puuetega inimeste huvi muuseumide vastu. Eestis ei ole läbi viidud uuringut, mis kajastaks puuetega inimeste muuseumikülastusi, hinnangut muuseumide ligipääsetavusele, andmebaaside ja muu informatsiooni ning teenuste kättesaadavust. Muuseumid on igal aastal kohustatud Statistikaametile esitama andmed aasta jooksul toimunud muuseumikülastuste, muuseumitundide, ürituste, ja näituste kohta ning külastajate hulgas eraldi välja tooma kuni 8-aastaste laste ja turistide arvu külastajate koguarvust kuid puuetega külastajate ja neile suunatud teenuste kohta andmeid ei koguta.

2.5. Muuseumid ja puuetega inimesed

Rahvusvahelise Muuseumide Nõukogu definitsiooni kohaselt on muuseum ühiskonna ja arengu teenistuses olev üldsusele avatud alalise iseloomuga mittetulunduslik asutus, mis kogub, uurib, säilitab, vahendab ja eksponeerib inimese ja tema elukeskkonnaga seotud materiaalsel ja vaimset pärandit õppimise, hariduse ja elamuse saamise eesmärgil. Demokraatliku riigikorralduse ja infoühiskonna üheks oluliseks tingimuseks on tagada kõigile ühiskonnaliikmeile vaba juurdepääs informatsioonile, sh ka muuseumidele kui informatsiooni talletajatele ja edastajatele. Nagu käesoleva töö esimese peatükis kirjeldatud, on puuetega inimeste vajaduste rahuldamisest ja

ühiskonnaellu integreerimisest hakatud maailmas avalikult rääkima 20. sajandi keskel, eriti pärast II maailmasõda. Eestis toimusid sedalaadi muutused mõnevõrra hiljem, eelmise sajandi lõpukümnendil, muuseumide kontekstis aga veelgi hiljem, viimasel aastakümnel.

Kaasaegne museoloogia eeldab, et ekspositsiooni koostaja mõtleb juba ette didaktika erinevatele võimalustele, oma näituste võimalikele sihtrühmadele ja viimaste infokogumise iseärasustele. Leicesteri Ülikooli sotsiaalteadlane ja museoloog Heather Hollins toob välja, millistele tingimustele peaks vastama üks tõeliselt kaasav muuseum. See visioon hõlmab ligipääsetavust kõigil tasanditel alates sellest, kui puudega inimene hakkab külastust planeerima, lõpetades muuseumikeskkonnast lahkumisega. Sinna hulka kuulub ligipääsetav veebileht, puuetega külastajale suunatud turundus, väljapanekud, mis lähtuvad erivajadusega inimeste omapäradest, samuti kompetentne ja koolitatud personal. Füüsiline ligipääsetavus peaks hõlmama kogu muuseumit, kaasa arvatud tualetid, kohvikud, avariiväljapääsud jpm. Erivajadusega külastaja peaks end algusest lõpuni mugavalt ja integreerituna tundma, et soodustada positiivset muuseumikogemust ja vastuvõtlikkust informatsioonile (Hollins 2010: 233, ref. Reemann 2017: 16).

Tänapäeval suhtutakse puudesse kui inimelu juurde kuuluvasse loomulikku nähtusesse. Paaegu igal inimesel võib elu kestel olla tervise tõttu lühi- või pikaajalist tegevusvõime piiratust ja kui mitte varem, siis kõrges vanuses. Kui füüsiline juurdepääs tähendab juurdepääsu hoonetele, parkidele, kultuuri ja haridusasutustele jm, siis vähemoluline ei ole intellektuaalne juurdepääs- juurdepääs informatsioonile, mis on esitatud füüsilise või elektroonilise materjali kujul või muul viisil, näiteks juurdepääs veebilehtedele, kujutistele, kataloogidele, arhiividele, andmebaasidele jms. Sellele teemale on tähelepanu pööranud viimase kümnendil nii Ameerika kui Euroopa juhtivad muuseumid ja museoloogia uurimiskeskused, sh näiteks Smithsonian muuseumikorporatsioon Ameerikas Washingtonis, Leicesteri Ülikooli museoloogid ja sotsiaalteadlased ning ka Põhjamaade uurijad. *Smithsonian Institution*¹¹ on oma ligipääsetavusprogrammi (Smithsonian Institution Accessibility Program) raames välja andnud juhendi aitamaks koostada laiahaardelist ja hästi ligipääsetavat näitust (Smithsonian Guidelines for Accessible Exhibition Design). See käsitleb väga erinevate puuete liikide, sealhulgas intellekti-, kuulmis-,

¹¹ Smithsonian Institution on maailma suurim muuseumikompleks, mille koosseisu kuulub 19 Washingtonis asuvat muuseumi ja mis tegeleb museoloogia ja muuseumitöö erinevate teemade uurimise ning tutvustamisega.

nägemis-, liikumispuude jt, ligipääsetavuse parandamist. 2015.a toimus seal samas rahvusvahelise muuseumiorganisatsiooni ICOM alakomitee CECA üleilmne konverents teemal “Museum education & accessibility: Bridging the Gaps“. Konverentsil osales ligi 300 muuseumispetsialisti kogu maailmast, esitati kokku üle 100 ettekande, mis kajastasid puuetega inimeste ligipääsetavust muuseumidele ja nende teenustele.

Tuntud muuseumiuuringute keskuse, Leicesteri Ülikooli väljaandena ilmus 2008.aastal käsiraamat „Rethinking Disability Representation in Museums and galleries: Supporting papers“ (Dodd, J;Jolly,D; Jones,C; Sandell,R 2008). Artiklikogumik annab ülevaate puuete käsitlest ja -uuringutest ning muuseumide ligipääsetavuse probleemidest läbiviidud küsitluste ja intervjuude alusel.

Aktiivselt on puuetega inimeste integreerimise ja neile suunatud tegevuste teemal silma paistnud Põhjamaad, mitmeid põhjalikke uurimusi on teinud puuetega inimeste ja muuseumide koostöö teemal Soome museoloogid ja sotsiaaltöö teadlased. 2003.aastal koostati ja ilmus trükis muuseumidele mõeldud käsiraamat „Museo kaikille. Pohjoismainen esteettömyys- ja saavutettavuusopas“ (Svensson 2003). Käsiraamatus on koos kommentaaridega esitatud hulgaliselt näiteid puuetega inimestele sobivatest ja hästi õnnestunud näitusekujundustest, eksponeerimisvahenditest ja -viisidest nii Põhjamaade kui Suurbritannia muuseumidest.

Pika muuseumitraditsiooniga arenenud riikides nagu näiteks Suurbritannias, aga ka Rootsis on lisaks muuseumide ligipääsetavusele viidud läbi projekte, mis aitavad osa saada muuseumide poolt pakutavast ka neil, kes muuseumisse kohale tulla ei saa. Üheks näiteks on siin Rootsis asuv Jamtli muuseumikeskus, kus koostöös kohaliku haiglaga viiakse läbi intellektipuudega inimestele suunatud teraapilisi tegevusi ka väljaspool muuseumi – hooldusasutustes ja haiglas.

Eestis räägiti veel käesoleva sajandi alguses puuetega inimestest peamiselt toimetuleku ja tööturu kontekstis ning vähem tähelepanu jagus puuetega inimeste ligipääsule ja võimalustele osaleda vaba aja tegevustes. Olulisemad muudatused selles vallas on toimunud viimasel aastakümnel ja seda tänu Eesti Puuetega Inimeste Koja tegevusele. 1993.aastal asutatud organisatsioon Eesti Puuetega Inimeste Koda on katusorganisatsioon, mis esindab umbes 400 Eestis puuetega inimeste ühingut või seltsi ja on puuetega inimeste huvide esindaja riiklike poliitikate kujundamisel ja seaduste väljatöötamisel. Muuseumidega seonduvalt tooksin siinkohal välja kaks vii-

mastel aastatel aset leidnud Eesti Puuetega Inimeste Koja poolt korraldatud konverentsi. Konverents „Turism ja vaba aeg – kas kättesaadav kõigile?“ toimus detsembris 2016 ja selle eesmärgiks oli juhtida tähelepanu turismi-, kultuuri- ja teiste vaba aja teenuste ligipääsetavusele puuetega inimestele. Koostöös Eesti Puuetega Inimeste Kojaga kutsus Eesti Kaubandus-Tööstuskoda 2016.aasta novembris kokku ümarlaua teemal “Erivajadustega inimeste ligipääs kultuurile”, mis oli suunatud puudega inimeste osavõtule kultuuritegevuses ja nende suurimatele reaalsele takistustele. Rahvusvahelisele konverents „Euroopa ligipääsetavuse direktiiv – muudame ligipääsetavuse reaalsuseks“ leidis aset 2017.aasta sügisel ja keskendus e-teenuste, sh. andmebaaside, e-raamatute ligipääsetavusele.

Eestis on uute kultuurihoonete ehitamisel ja vanade renoveerimisel püütud maksimaalselt arvesse võtta ratastoolikasutajate vajadusi ja liikumispuudega inimestele on riigi poolt rajatud kultuuriasutustesse parim võimalik ligipääs. Olemasolevates hoonetes on enne renoveerimistööde kavandamist soovitatud läbi viia ligipääsetavuste hindamine e audit. 2014.aastal asutatud mittetulundusühing Ligipääsetavuse Foorum koondab erinevate puudeliikide esindajaid, kes on pädevad hindama ja nõustama hoonete omanikke ligipääsetavuse küsimustes.

Peamiselt küll füüsilisele ligipääsetavuse tagamisele keskendub ka võrdõigusvoliniku büroo eestvedamisel 2015.aastal algatatud ligipääsetavuse programm „Siia saab!“ Lisaks veebilehele, mis tutvustab teemat ja pakub juhiseid ligipääsetavuse loomiseks, saavad asutused ja organisatsioonid testida oma ligipääsetavust ja saada sellealast nõustamist. Tunnustusena jagab büroo nn. hea tahte märki „Siia saab!“ (<http://www.vordoigusvolinik.ee/siiasaab/>)

Nägemispuudega inimeste huvide eest seisab mittetulundusühendus Kakora. Ühing viib läbi puuetega inimestele suunatud kultuuriprojekte, mille laiem eesmärk on kultuuri kättesaadavuse parandamine. 2017. aastal ilmus MTÜ Kakora eestvedamisel „Käsiraamat ligipääsetava ja mitmekülgse kultuuriürituse korraldamiseks“, autorid Sini Kaartinen ja Aura Linnapuomi. Tegemist on soome keelest tõlgitud ja eesti oludele kohandatud põhjaliku käsiraamatuga, mis mõeldud abistama ennekõike kultuuriasutusi ja -korraldajaid puuetega inimestele ligipääsetavuse parandamiseks.

2.6. Enimlevinud puuete liigid¹² ja erisused, millega tuleb arvestada puuetega külastajate teenindamisel

Nagu eelpool märgitud, hõlmab puuetega inimeste mõiste isikuid, kellel on pikaajaline füüsiline, vaimne, intellektuaalne või meeleline kahjustus, mis võib segada nende inimeste täielikku ja aktiivset osalemist ühiskonnaelus. Samas on paljud puudega inimesed aktiivsed osalema oma võimaluste piires tööelus, ühiskondlikus tegevuses ja kultuurilistes ettevõtmistes. Seega peavad ka muuseumid olema valmis igapäevaselt teenindama inimesi, kel on oma puudest lähtuvad erivajadused. Siinkohal kirjeldan sagedamini esinevaid puuete liike ja neist tulenevaid erisusi, milleks tuleb muuseumides külastajate teenindamisel valmis olla.

Nägemispuue. Nägemishäire all mõistetakse nägemissüsteemi komponentide funktsioneerimishäireid ja nendega seotud haigusi. Nägemispuue haarab nägemisorganit kui tervikut ja tähendab nägemisorgani funktsioonide, näiteks nägemisteravuse, vaatevälja, värvitaju ja pimedas nägemisvõime vähenemist. Nägemispuudel võib olla väga erinevaid väljendusvorme, mis ulatuvad erineval tasemel olevast nõrgaltnägevusest kuni täieliku pimeduseni. Piir pimedas ja vaegnägija vahel on aga libisev, kuivõrd optilised abivahendid ja nägemistreening teevad paljud täpsust nõudvad tegevused ja lähitööd võimalikuks ka väga väikese nägemisjäägiga vaegnägijatele. Eestis on ligikaudu 4500 nägemispuudega inimest. Nägemispuudega külastajatele on võimalik edastada infot punkt kirjas, taktiliselt (kombatavate esemete kasutamine) või erinevate audiovahendite ja -lahendustega, näiteks ekraanilugejate kasutamise võimalusega. Levinud on ka kirjeldustõlkega ekskursioonid.

Kuulmispuue on kuulmise langus võrreldes normaalse kuulmisega. Kuulmispuudega inimene ehk vaegkuulja on inimene, kellel esineb kuulmispuue ja kelle kuulmislangu ületab 25 dB. Kurdid, keda Eestis umbes 2000 inimest, suhtlevad omavahel peamiselt viipekeeles, mis koosneb kehakeelest ja sõrmenttähestikust. Viipekeeles suhtlemine on kurtide jaoks kiirem ja arusaadavam kui kuuljate keele kasutamine. Kuuljatega suhtlemisel vajavad kurdid viipekeeletõlkide, tekstitõlke või kirjasõna abi. Kerge, keskmise ja raske kuulmislangusega inimesed e vaegkuuljad kasutavad peamise suhtlemisviisina kõnet. Vaegkuuljate ja kurtidega suhtlemisel on

¹² Käesolevad andmed pärinevad MTÜ Ligipääsetavuse Foorumi poolt 2016. a koostatud Tartu Linnamuuseumi ligipääsetavuse auditi Lisast „Puuete olemusest“.

abiks, kui teadvustada endale nende suuliigutuste lugemise oskust. Suhtlemine õnnestub hästi, kui ollakse rääkides näoga vestluspartneri poole, ei varjata oma suud erinevate esemetega, räägitakse aeglaselt ja selgelt, puhta diktsiooniga. Vajadusel esitatakse sõnum kirjalikult. Kuulmispuudega inimesi on Eestis arstide sõnul juba 10–20% elanikkonnast. Muuseumides peaks olema kasutusel (elektroonilised) tekstigiidid, suuremates saalides silmusvõimendusprogramm¹³ ning toimuma viipekeelsed ekskursioonid.

Intellektipuue esineb samaaegselt kahe või rohkema oskuste valdkonna piiratud oskusega: suhtlemisoskus, avalike teenuste kasutamine, enese suunamine, oma tervise ja ohutuse eest hoolitsemine, eluks vajalik lugemis-, kirjutamis- ja arvutamisoskus, võime osaleda vaba aja tegevustes ja töötada. Puudu on mõtlemisoskusest, võimest teha üldistusi, mõelda abstraktselt. Siirdumisvõime (s.o võime liikuda punktist A punkti B) on piiratud või puudub hoopis, samuti puudub oskus märgata ohtusid ja kohanemisvõime on madalam. Eesti elanikkonnast on 1–4% intellektipuudega inimesed, 85–87% juhtudel on tegemist kerge intellektipuudega, 10% mõõduka intellektipuudega, 3–4% raske intellektipuudega ja 1–2% sügava intellektipuudega. Kerge intellektipuudega inimesed võivad elada suhteliselt iseseisvat elu, kui keegi neid toetab. Kuna puudub oskus lugeda keerulisemaid sõnu ja oskus ennast verbaalselt selgelt väljendada, on just kunst see *keel*, mis võimaldab informatsiooni saada ja muuseumikülalast aitab igati kaasa sotsialiseerumisele.

Liikumispuue on otseselt seotud liikumisfunktsiooni häire või kahjustusega või siis halvemal juhul liikumisfunktsiooni puudumisega. Puue võib olla kaasasündinud või tekkinud haiguste või traumade tagajärjel. Reeglina kasutavad liikumispuudega inimesed liikumisabivahendeid (erinevad ratastoolid, rulaatorid, kargud, proteesid, kepid). Liikumispuudega inimesel on sageli iseseisev tegevusvõime piiratud, kuid samas ei pruugi see nii olla, kui keskkond on vastavalt kohandatud ja inimesel on kasutada kaasaegsed abivahendid. Sotsiaalkindlustusameti statistikale tuginedes (seisuga 01.01.2016) on liikumispuue kõige suurearvulisem puudeliik. Liiku-

¹³ Silmusvõimendusprogramm- ruumidesse paigaldatav helisageduslik induktsioonisüsteemi ehk silmusvõimendi abil on kuuldeaparaadiga inimesel võimalik helisid (kõnet, muusikat jne) paremini ja selgemini kuulla. Silmussüsteemi kasutamiseks peab kuuldeaparaat olema varustatud vastava programmiga, mis võimaldab induktsioonivälja vastuvõttu.

mispuudega inimesi on Eestis u 40 000, liitpuudega 36 204. Kuna liitpuude hulka kuulub valdavalt ka liikumispuue, siis moodustab liikumispuudega inimeste hulk puudega inimeste üldarvust (140 572) üle poole. Kaasnevateks erivajadusteks võivad olla lihaskrambid e spastika, kõnehäired, käelise tegevuse nõrkus (suutmatus iseseisvalt kirjutada, süüa, riidesse panna), põie ja soolestiku pidamatuse probleemid, ratastoolikasutajatel lamatiste oht, valud, väsimus, psühholoogilised probleemid, suhtlemishirmud, ärevushäired. Liikumispuudega külastaja jaoks on muuseumi puhul kõige olulisem hoonetele kerge ligipääs, kaldteede, kergete ja laiade uste, liftide ja invatualettide olemasolu. Ekspositsioonide loomisel tuleks arvestada liikumisteedel ratastooli laiusega ja vitriinide kõrgusega.

3. UURIMISKÜSIMUS, METOODIKA JA VALIM

Alljärgnevas peatükis annan ülevaate käesoleva töö peamistest uurimisküsimustest ja sellest, millise metoodika alusel püstitatud uurimisküsimustele vastuseid proovin anda ning kirjeldan valimit.

3.1. Uurimisküsimus ja metoodika

Uurimisküsimuse püstitamisel lähtusin Leicesteri Ülikooli sotsiaalteadlase ja museoloogi Heather Hollinsi määratlusest ligipääsetavale muuseumile. Ligipääsetaval muuseumil peaks olema ligipääsetav veebileht, puuetega külastajale suunatud turundus, väljapanekud, mis lähtuvad erivajadusega inimeste omapäradest, samuti kompetentne ja koolitatud personal. Soovisin teada saada, kas erivajadustega inimesed on eesti muuseumides käsitletud täna kui sihtrühm, võttes aluseks, et sihtrühm on määratletud potentsiaalne publik, kelle külastuskogemuse nimel pingutatakse, kellele mõeldes muuseum teadlikult teenuseid loob. Ühtlasi huvitas mind, kas ja kuidas on eesti muuseumid arendanud oma publikule pakutavaid programme, näitusi ja seejuures mõelnud ka erivajadustega inimeste peale e. disaininud teenuseid¹⁴ erivajadustega külastajatele.

Püstitatud uurimisküsimustele vastuste saamiseks kasutasin muuseumides kohapeal teostatud vaatlust¹⁵, kaudset vaatlust (muuseumide veebilehed), poolstruktureeritud intervjuusid ja ankeetküsitust. Ankeedis ja intervjuus, mille viisin läbi valimis esindatud muuseumi vähemalt ühe või mõnel juhul ka mitme töötajaga, huvitasid mind järgmised aspektid:

- Kuidas ja kas üldse on kajastatud erivajadustega inimestele suunatud teenuste arendamine muuseumide arengudokumentides?
- Mida on muuseumid teinud erivajadustega külastaja parema ligipääsu tagamiseks muuseumi poolt pakutavatele teenustele?

¹⁴ Teenuse disain_on uus valdkond peamiselt teenindusega tegelevas ettevõtluses, mis seob loova mõtlemise ja tootedisaini kasutatavaid töövõtteid, mida kasutatakse uute teenuste loomises ja olemasolevate arendamises ja kus on oluliselt lähtutud kliendi vajadustest . <http://www.teenusedisain.ee/>.

¹⁵ Külastasin käesoleva tööga seotult valimisse kuulunud muuseumidest 11 muuseumi, ei külastanud Palamuse Kihelkonnakoolimuuseumi ja Haapsalu ja Läänemaa muuseumi kuna neis on teoksil põhjalikud renoveerimistööd.

- Mida on muuseumid teinud, et luua erivajadustega inimestele parem füüsiline ligipääs muuseumi hoonetele ja näitustele, ning mis on peamised takistavad põhjused?
- Kas muuseumid on oma näituste teostamisel ja haridusprogrammide koostamisel pidanud silmas ka erivajadustega inimesi, eriti lapsi ning missugused probleemid on sellega kaasnenud?
- Mis on peamised ligipääsetavust takistavad asjaolud (muuseumitöötajate aja ressurss, oskuste puudumine või vähesus vm)?

Intervjuud toimusid vahemikus detsember 2017 – märts 2018. Intervjueeritavad ja küsitletud olid valimisse kuulunud muuseumide töötajad (11 inimest), erivajadustega laste koolide õpetajad või tegevusjuhendajad (3 inimest) ja erivajadustega inimesed (5 inimest), keda intervjueerisin eesmärgiga saada teada, kuidas toimub koostöö muuseumiga, mis on muuseumikülastusel sagedamini ette tulnud probleemid, mida muuseumidelt oodatakse jms. Ühtlasi kasutasin ka minu 2017. a kevadel ERMis toimunud praktika raames kogutud vastuseid muuseumikülastuse kohta erivajadustega inimestelt või nende esindajatelt ning sain täiendavat informatsiooni 2018.aasta talvel ERMis toimunud koolituse „Erivajadusega külastaja muuseumis“ läbiviijatelt Monica Lövilt ja Regina Paabolt.

Intervjueeritavatele olid eelnevalt saadetud küsimused, et neil oleks võimalus intervjuuks valmistuda. Lisaks intervjuudele esitasin neile inimestele täiendavaid küsimusi ja sain vastuseid ka e-kirja teel. Tulemuste analüüsile eelneb valimi kirjeldus. Tulemused esitan seitsmes erinevas blokkis:

1. Puuetega inimeste ligipääsetavuse ja teenuste arendamise kajastumine arengukavades
2. Muuseumi teenuste hinnasoodustused puuetega inimestele
3. Ligipääsetavus muuseumide veebilehtedele, info leitavus ja režiim
4. Muuseumide füüsiline ligipääsetavus ja kasutada olevad abivahendid
5. Näitustel kasutatavad abivahendid
6. Haridusprogrammid erivajadustega inimestele
7. Muuseumide vajadused ja võimalused puuetega inimestele parema ligipääsetavuse tagamiseks

Läbiviidud intervjuud ja kogutud andmed võiks olla vajalikud järgmiste muuseumivaldkonnas kavandatavate erialaste ürituste, ennekõike koolituste kavandamisel. Muuseumitöötajad, nii erivajadustega inimestega vahetult tegelevad muuseumipedagoogid kui ka juhtpositsioonidel töötavad inimesed, peaksid olema teadlikud ligipääsetavuse tagamise nõuetest, erivajadustega muuseumikülastajate vajadustest ja soovidest, sagedamini esilekerkivatest probleemidest külastuse kavandamisel ja külastuse jooksul.

3.2. Valimisse kuulunud muuseumid

Lähtuvalt käesoleva magistritöö teemast kuuluvad valimisse neliteist erinevat Eesti muuseumi, kus viimastel kümnenditel on rajatud uusi muuseumihooneid või teostatud ulatuslikke renoveerimistöid ja uusi püsiekspositsioone. Investeeringuteks, mille eesmärk on olnud külastuskeskonna parandamine ja kaasajastamine, on muuseumid saanud toetust nii riigi eelarvest kui mitmel juhul ka Euroopa fondidest. Valikut tehes lähtusin ka sellest, et valimisse kuuluvad muuseumid erineks nii asukoha (linn, maapiirkond), spetsiifika (keskmuseum, teemamuuseum) kui ka nende kasutada olevate ressursside poolest ja potentsiaalse külastajaskonna hulga poolest.¹⁶ Kasutada olevate ressursside all pean silmas nii rahalisi vahendeid, mis sõltuvad suures osas külastuste arvust (muuseumi omatulust) kui ka tööjõudu kui inimressurssi. Siinkohal tuleb arvestada, et maapiirkondades asuvates muuseumides ei ole kasutada piisavalt kvalifitseeritud tööjõudu, töötajaskond on väiksearvuline ja need vähesed töötajad peavad toime tulema väga erinevate ülesannete täitmisega.

Valimis on esindatud viis Tallinnas asuvat keskmuseumi (Eesti Kunstimuuseum, Eesti Ajaloomuuseum, Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum, Eesti Tervishoiu Muuseum, Eesti Meremuuseumi Lennusadam), üks Tartus asuv keskmuseum Eesti Rahva Muuseum ja üks Tartu lähedal asuv keskmuseum (Eesti Põllumajandusmuuseum), kolm väljaspool Tallinna asuvat kohamuuseumi (Tartu Linnamuuseum, SA Hiiumaa Muuseum, SA Haapsalu ja Läänemaa Muuseumid),

¹⁶ Külastajate arv on välja toodud 2016. a kohta, kuna 2017. aasta andmed ei olnud veel käesoleva töö tegemise ajaks selgunud. Andmed pärinevad riiklike muuseumide puhul Kultuuriministeeriumi kodulehelt www.kul.ee (vaadatud 8.03.2018), teiste muuseumide puhul küsitluses osalenud töötajatelt e-kirja teel saadud vastusena.

kolm Tartus asuvat teemamuuseumi (Tartu Mänguasjamuuseum, Tartu Ülikooli Loodusmuuseum ja Tartu Ülikooli muuseumid) ja üks maapiirkonnas Jõgeva maakonnas asuv teemamuuseum -Palamuse O.Lutsu Kihelkonnakoolimuuseum.

Muuseumide kirjeldustes leiavad äramärkimist need aspektid, mis on olulised puuetega inimestele muuseumi hoonetele ja teenustele ligipääsu seisukohast – hoonete ehituse aeg ja eripära (loss, linnus, keskaegne elamu vms), asukoht, ekspositsiooniruumide ja ürituste toimumise asukohad. Ühtlasi toon muuseumide iseloomustamiseks ja võrdlemiseks välja haridusprogrammide loomise ja läbiviimisega tegelevate töötajate arvu ja 2016.aastal toimunud külastuste arvu.

Sihtasutuse Eesti Kunstimuuseum koosseisu kuulub kokku viis Tallinnas asuvat muuseumi, käesoleva uurimuse valimisse kuuluvad neist kolm- KUMU kunstimuuseum, Kadrioru kunstimuuseum ja Adamson- Ericu muuseum.

KUMU kunstimuuseumi hoone projekteeriti Soome arhitekti Pekka Vapaavuori projekti järgi 1990ndate aastate keskel, valmis 2005. aastal ja avati külastajatele 2006. aastal. Hoonel on kokku seitse korrust, neist kolmel korrusel paiknevad näitusesaalid, kus on eksponeeritud nii püsinäitused kui ka ajutised näitused. Lisaks on hoones aatrium, kohvik, muuseumipood ja auditoorium e. konverentsi- ja filmisaal ning hariduskeskuse ruumid. Muuseum pakub palju erinevaid muuseumitunde, töötube, regulaarselt toimetab laste kunstistudio, KUMU auditooriumi mitmekülgne programm pakub võimalust vaadata filme, etendusi, kontserte jms. Muuseumi struktuuris on hariduskeskus, kus töötab kokku 6 spetsialisti ja muuseumi haridusprogrammidest enamus on sellised, kus saavad osaleda ka erivajadustega lapsed. 2016. aastal külastas KUMU kunstimuuseumi 167 105 inimest.

Kadrioru kunstimuuseum asub barokk-stiilis endises lossihoones. Muuseumi kahel korrusel on eksponeeritud püsiekspositsioon, lisaks toimuvad ajutised näitused. Muuseumis on hariduskeskus, mis pakub erinevaid muuseumitunde ja haridus- ning elamusprogramme lastele ja täiskasvanud külastajatele, haridusprogrammides saavad osaleda liikumis-, nägemis-, kuulmis-, intellekti- ja liitpuudega lapsed, noored ja täiskasvanud. Kadrioru kunstimuuseumi külastas 2016. aastal 118 813 inimest.

Adamson-Ericu muuseum asub Tallinna vanalinnas ajaloolises kodanikumajas. Näitusesaalid asuvad kokku kolmel korrusel, esimesel korrusel ja keldriruumides ning – suviti ka siseõues –

toimuvad vahetuvad näitused. Hoone keldrikorrusel paikneb ka töötubade ja muuseumitundide läbiviimise ruum. Hoolimata väiksusest pakub muuseum sisukat publikuprogrammi, mille loovad kolm töötajat, sh. üks neist haridustöö kuraator. 2016. a külastas muuseumi 14 288 inimest.

SA Eesti Kunstimuuseum Arengukavas aastateks 2017–2020 on märgitud eesmärkidena muu hulgas erivajadustega inimestele ligipääsetavuse suurendamine muuseumi hoonetele ja tegevustele ja erivajadustega inimestele regulaarsete programmide korraldamine ning vastavat ettevalmistust omavate töötajate koolitamine.

Eesti Rahva Muuseum asus kuni 2016 .aastani Tartu kesklinnas. 2016. aasta sügisel avas muuseum külastajale ukse uues asukohas, Tartu linna servas Raadil. Uue hoone projekteeris rahvusvaheline arhitektide meeskond, kuhu kuuluvad Dan Dorell, Lina Ghotmeh, Tsuyoshi Tane. Muuseumi hoone omanik on riiklik Riigi Kinnisvara Aktsiaselts, kes korraldas ka selle hoone projekteerimist ja ehitamist. Tänapäevane Eesti Rahva Muuseum on kõigile avatud multifunktsionaalne kultuurikeskus, kus lisaks kahele kaasaegsele püsiekspositsioonile – eestlaste lugu tutvustav „Kohtumised“ (3781 m²) ja soome-ugri rahvaste kultuuri tutvustav „Uurali kaja“ (1000 m²) eksponeeritakse kahes saalis ja nn. sillaalal veel ajutisi näitusi. Muuseum on oma arhitektuursete ja tehniliste lahenduste, sisekujunduste ja uuenduslike meetodite eest pälvinud hulgaliselt tunnustusi, sh. pälvis 2016. a parima püsiekspositsiooni eest tunnustuse – Aasta Muuseumiroti – soome-ugri kultuure tutvustav näitus „Uurali kaja“. Muuseumi eesmärk on pakkuda kaasavat õpi- ja kultuurikeskkonda, harivat ja põnevat tegevust kõigile põlvkondadele. Külastajale avaneb nii esemeline kui virtuaalne maailm, mis kutsub avastama, teadvustama ning ise kõigest osa saama. Muuseumis on teatrisaal, konverentsisaal, lasteürituste tuba Laste ERM, auditooriumid ja töötoad erinevate ürituste ja haridusprogrammide läbiviimiseks. Muuseumis on ka restoran ja kohvik, leiavad aset vastuvõttud, kontserdid, etendused, filmiprogrammid ja konverentsid ning seminarid. Muuseumil on ürituste korraldamiseks väliala, mille arendamine veel jätkub. Muuseumi töötajatest tegelevad haridustööga otseselt haridusosakonna kuus töötajat, Rahvakultuuri Koolitus- ja Teabekeskuses neli töötajat. Giididena tegelevad muuseumi giidikoolituse läbinud ja atesteeritud giidid. Perioodil oktoober-detsember 2016 külastas Eesti Rahva Muuseumi 97 232 inimest.

Eesti Ajaloomuuseumi koosseisu kuuluvad Maarjamäe loss ja Filmimuuseum ning Suurgildi hoone. 19. sajandil Vene krahv Orlov-Davõdovile kuulunud **Maarjamäe lossis** toimusid 2016.-2017. a ulatuslikud renoveerimistööd ja muuseum oli suletud. 2018. a veebruaris avati kahel korrusel paiknev püsinäitus „Minu vaba riik“ ning mänguline laste õpiala lasteala Laste Vabrik. Muuseumis paikneb restoran ja ürituste läbiviimise saal. Perioodil 1.01–31.08.2016 külastas seda 4222 inimest.

Keskajast pärinev **Suurgildi hoone** e. 1417.a valminud Gildi maja asub Tallinna vanalinna keskmes. Pärast põhjalikke restaureerimis- ja remonditöid, mis toimusid 2009-2011. aastal, taasavati 2011.aastal Suurgildi hoone taas külastajatele. Muuseumis eksponeeritakse püsinäitust „Visa hing. 11 000 aastat Eesti ajalugu“ ja rikkalikku mündikollektsiooni mündikabinetis „Ratsa rikkaks?!“. Keldrikorrusel asuval näitusel „Eliidi võim“ on võimalik tutvuda Suurgildi ja hoone ajaloo. Põnevust pakuvad relvakamber ja avastuslik hariduskeskus Eksperimentarium. Muuseumis eksponeeritakse ka ajutisi näitusi ja toimuvad kontserdid ning pidulikud vastuvõttud. Muuseum pakub erinevaid haridusprogramme, mida viivad läbi muuseumipedagoog ja vajadusel ka teised töötajad. Muuseumihoone kõrval Börsi käigus asuvad muuseumipood ja väliekspositsioon „Ajaloos käik“, mis pakub kiirkursust Eesti ajaloost ja millega liitub väikestele külalistele lustimist pakkuv sisehoov. 2016. aastal külastas muuseumi 54 024 inimest. Eesti Ajaloomuuseumi arengukavas aastateks 2016–2020 on märgitud muu hulgas ühe eesmärgina märgitud, et töötatakse välja eriprogramm(id) puuetega inimestele ja Maarjamäe muuseumi-kompleksi arendamisel arvestatakse puuetega inimeste vajadusi ning nähakse ette võimalust kaasata programmide koostamisse eripedagoogid.

Tartu Linnamuuseum on Tartu linna omandis olev muuseum ja selle hulka kuuluvad peahoones asuv linnamuuseum, 19. saj. Tartu linnakodaniku muuseum, Laulupeomuuseum, KGB kongide muuseum ja Oskar Lutsu majamuuseum. Muuseumi peahoone, siin siis nimetatud **Tartu linnamuuseum** asub Tartu kesklinna läheduses 1790. aastal valminud aadlielamus. Hoone paistab silma oma interjööriaga – erilist tähelepanu väärivad varaklassitsistlik Louis XVI stiilis saal, kus toimuvad kontserdid ja pidulikud vastuvõttud. Tartu ajalugu tutvustav püsinäitus „Dorpat. Jurjev. Tartu.“ on eksponeeritud hoone 2. korrusel, ajutisi näitusi eksponeeritakse hoone 1. korrusel. Muuseumi pakub hulgaliselt haridusprogramme, mida viiakse läbi peamiselt ekspositsiooniruumides. Haridustööga tegeleb muuseumis otseselt vaid üks inimene – haridusprogrammide kuraator. 2016. aasta külastas muuseumi 7189 inimest.

19. saj. Tartu linnakodaniku muuseum, mis asub 1740. aastatel valminud puust elumajas ajaloolises Jaani kvartalis Tartu kesklinnas, tutvustab 1830. aastate kodanikumaja biidermeieri stiilis interjööri. Hoone renoveeriti ja avati muuseumine 1994. a. Muuseum pakub haridusprogramme, mille ettevalmistamise ja läbiviimisega tegeleb vaid üks töötaja – muuseumi kuraator. 2016. a külastas muuseumi 2653 inimest.

KGB Kongide muuseum asub Tartu kesklinnast veidi eemal Riia mäel „hallis majas“, kus 1940.–50. aastatel tegutses NKVD/KGB. Küllastajatele on avatud hoone keldriosa, kus asus poliitilistel põhjustel arreteeritute eeluurimisvangla. Osa kongidest, kartserid ja koridoriosa on taastatud originaalsel kujul. Teisi endisi vangikambreid täidab ekspositsioon, mis annab ülevaate II maailmasõjast, Eesti sõjajärgsest vabadusvõitlusest, kommunistliku režiimi kuritegudest ning eluolust eeluurimisvanglas. Muuseum avati 2001. aastal ja see pakub haridusprogramme peamiselt gümnaasiumiealistele õpilastele, neid valmistab ette ja viib läbi üks töötaja, kuraator. 2016. a külastas muuseumi 6764 inimest.

Kirjanik Oskar Lutsu majamuuseum asub Tartus Tammelinnas, kirjaniku viimases kodus. Funktsionalistlikus stiilis majas on kahel korrusel eksponeeritud kirjaniku töötuba ja külalisteruba ja kirjaniku loomingut ning tegelaskujusid kajastav püsinäitus. Muuseum pakub sisukat haridusprogrammi, mille ettevalmistamise ja läbiviimisega tegeleb vaid üks töötaja, kuraator. 2016. aastal külastas muuseumi 2357 inimest.

Laulupeomuuseum asub Tartu Ülejõe linnaosas, 19. sajandi esimesel poolel klassitsistlikus stiilis ehitatud ajaloolises Vanemuise Seltsi majas. Muuseumi hoonet ümbritseb park, kus leiavad suvisel ajal aset kontserdid, teatrietendused ja muud erinevad väliüritused. Hoone kolmel korrusel on eksponeeritud näitused, 2. korrusel toimuvad kontserdid, loengud ja pidulikud üritused. Hoone renoveeriti aastail 2006–2007 ja muuseum avas ukseid 2007. a sügisel. Muuseum pakub haridusprogramme, mida valmistab ette ja viib läbi üks töötaja – pedagoog-ürituste korraldaja. 2016. a külastas muuseumi 11 384 inimest. Tartu Linnamuuseumi arengukavas ei ole märgitud eesmärgina erivajadustega inimeste parema teenindamisega seotud tegevusi.

Tartu Mänguasjamuuseum ja Teatri Kodu on Tartu linna omandis olev muuseum. Tartu Mänguasjamuuseumi maja Tartu kesklinnas, ajaloolises Jaani kvartalis kuulub Tartu vanimate säilinud puitehitiste hulka. Aastail 2002–2003. a toimusid hoone renoveerimistööd, muuseum

asus hoonesse 2003. aastal. 2004. a avati külastajatele uus püsiekspositsioon ning mängu- ja meisterdamistuba. 2005. a avati muuseumi õuel paiknevas endises tõllakuuris filmi- ja teatrinukkude maja. 2008-20099. a renoveeriti ja 2010. a avati Tartu Mänguasjumuuseumi kompleksis Teatri Kodu, milles asuvad teatrisaal, lastestuudio ja teatrinukkude muuseum. Suvisel perioodil kasutatakse ürituste ja programmide läbiviimiseks aktiivselt ka muuseumi siseõue. Muuseumis tegelevad haridusprogrammide, sh. mänguliste tegevuste läbiviimisega lisaks giid pedagoogile, ka mitmed teised töötajad – arendusjuht, lastestuudio juht ja mängutoa pedagoog. 2016. a külastas muuseumi 50 155 inimest. Muuseumi arengukavas ei ole eraldi välja toodud erivajadustega inimestele pakutavate teenuste arendamist või külastustingimuste parandamist.

Tartu Ülikooli muuseum kuulub Tartu Ülikooli allasutuste hulka ja asub Tartu kesklinnas Toomemäel ajaloolise Toomkiriku ruumides. Muuseumi neljal korrusel asuv ekspositsioon, mis uuendati 2015. aastal, tutvustab Tartu Ülikooli ja teaduse ajalugu, lisaks eksponeeritakse igal aastal ühte ajautist näitust. Muuseumi valge saal on Tartu esindussaal, kus toimuvad kontserdid ja pidulikud üritused ning eksponeeritakse väljapanekut Tartu Ülikooli ajaloost. Haridusprogramme ja elamuslikke üritusi viiakse läbi Hullu Teadlase kabinetis. Kevadest sügiseni saab külastada toomkiriku torne, mille säilinud osa tippu on rajatud vaateplatvormid. 2016. a külastas muuseumi 39 328 inimest.

Muuseumi filiaalid on veel UNESCO maailma kultuuripärandi nimekirja kuuluv Tartu Tähetorn, 1999. aastani Tartu Ülikooli arstiteaduskonna käsutuses olnud ja 2017–2018 renoveerimistöödeks suletud vana anatoomikum ning Tartu Ülikooli peahoone vasakus tiivas asuv **Tartu Ülikooli Kunstimuuseum**. See on Eesti vanim muuseum (asut. 1803), mis on samades ruumides tegutsenud juba 1868. aastast alates (kuni 1803 „kunstikabinet“). Muuseum vahendab külastusi ka peahoone teistesse ruumidesse, näiteks kartserisse ja aulasse. Muuseumis tegeleb otseselt haridustööga haridusprogrammide kuraator ja vajadusel ka külastusjuht. 2016.a aastal külastas muuseumi 22 783 inimest. Tartu Ülikooli muuseumi filiaal Tartu Tähetorn ei kuulu käesoleva töö valimi hulka. Tartu Ülikooli muuseumi arengukavas aastateks 2015–2019 ei ole eesmärkide hulgas otseselt mainitud erivajadustega inimesi küll aga haridustöö arendamine üldisemalt ja peamiste sihtgruppidega nähakse kooliõpilasi, peresid ja turiste.

Tartu Ülikooli loodusmuuseum on Tartu Ülikooli allasutus. Muuseum, mis on alguse saanud loodusteaduslikest kollektsioonidest, asub Tartu kesklinnas, ajaloolises ülikooli õppehoones,

kus ka tänasel päeval toimub õppetöö. Muuseum renoveeriti 2014.–2015. aastal ja uus ekspositsioon avati külastajatele 2016. a alguses. 2017. a pälvis muuseum Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse turismiarenduskeskuse poolt välja antava kõige külastajasõbralikuma muuseumi tunnustuse Rotilõks ning uut püsinäitust „Maa. Elu. Lugu“ tunnustati Aasta Muuseumiroti auhinnaga kui 2016. aasta parim uuendatud püsiekspositsioon. Muuseumi tunnustas auhinnaga „Universaalne disain 2015“ ka Eesti Liikumispuuetega Inimeste Liit. Püsinäitusel eksponeeritakse Maa elus ja eluta looduse arengulugu universumi tekkimisest tänapäevase loodusliku mitmekesisuseni. Muuseum korraldab ajutisi näitusi ja avalikke üritusi ning pakub koolidele ja teistele huvilistele loodushariduslikke õppeprogramme ja -materjale. Muuseumi haridustööga tegelevad 4 näituste- ja loodushariduse osakonna töötajat ning vajadusel ka giidid. 2016. a külastas muuseumi 59 681 inimest. Muuseumi arengukavas aastateks 2016–2020 ja selle tegevuskavas ei ole eraldi välja toodud erivajadustega külastajatele suunatud tegevuste arendamist.

Eesti Põllumajandusmuuseum on Maaeluministeeriumi valitsemisalase kuuluva Sihtasutuse Maaelumuuseumid osa ja asub Tartu linna vahetus läheduses, kunagise Ülenurme mõisa hoonetes. Muuseum avati 1971. aastal, hooned on renoveeritud ja ekspositsioonid uuendatud aastail 2005–2016. Muuseumi erinevates hoonetes on avatud 9 püsiväljapanekut ja toimuvad ajutised näitused, töötab sepikoda, ürituste korraldamiseks kasutatakse mõisahäärberis asuvat saali. Muuseumi ümbritseb park, kus korraldatakse rahvarohkeid väliüritusi ning asub ka turismiinfopunkt-kohvik. Haridustöö korraldamisega tegelevad nii teadurid, koguhoidjad kui pedagoog, kokku vähemalt 6 inimest. 2016. a külastas muuseumi 68 198 inimest. Muuseumi tegevuskavas aastaiks 2015–2020 ei ole eraldi välja toodud erivajadustega inimestele pakutavate teenuste arendamist.

SA Eesti Tervishoiumuuseum paikneb Tallinna vanalinnas kahes kõrvuti asetsevas renoveeritud hoones. Muuseumis on kolmel korrusel eksponeeritud püsinäitus „Avameelselt Sinu Kehast“ ja korraldatakse ajutisi näitusi. Püsiekspositsioon valmis aastal 2015 ja tunnustati Muuseuminõukogu poolt aasta parimaks näituseks ja pälvis Muuseumiroti auhinna. Muuseum pakub kaasahaaravaid haridusprogramme ja muuseumituure ning teemaüritusi. Muuseumi ürituste ja haridusprogrammi ettevalmistamise ning läbiviimisega tegelevad otseselt 4 töötajat. 2016. a külastas muuseumi 40 905 inimest.

Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum kuulub Kultuuriministeeriumi valitsemisalasse ja paikneb Tallinna vanalinnas ajaloolise linnamüüri ja aastail 1370–80 rajatud Assauwe kaitsetorniga hoones. Lisaks on muuseumil sisehoov – Karjase hoov. Muuseum avati sealsetes hoonetes juba 1934. aastal, hoone läbis osaliselt renoveerimise 2016.–2017. aastal ja seejärel loodi ka uus püsiekspositsioon „Lood ja laulud“. Muuseum pakub haridusprogramme ja korraldab erinevaid üritusi- kohtumisõhtuid, kontserte jms. Muuseumi haridustegevusega tegeleb muuseumipedaagoog. 2016. a oli muuseum avatud vaid pool aastat (suleti remondiks 1.06.2016) ja siis külastas muuseumi 9018 inimest.. Muuseumi arengukavas erivajadustega inimestele suunatud teenuste arendamist välja toodud ei ole.

Sihtasutuse Eesti Meremuuseum koosseisu kuuluvad Eesti merendusajalugu tutvustav muuseum ajaloolises kaitsetornis Paks Margareta ja Lennusadam, mis asub Tallinna kesklinna vahetus läheduses Kopli poolsaarel. 2009–2012 reonoveeriti sealne ajalooline vesilennukite angaar ning 2012. aastal valmis kolmel tasandil paiknev püsiekspositsioon „Meretäis põnevust!“. Väljapanekus on veel allveelaev, vesilennuk ja üks Eesti vanimaid laevavrakke Maasilinna laev. Muuseumis toimuvad ka ajutised näitused, on restoran, muuseumipood ja ruumid haridustöö läbiviimiseks. Haridustööd korraldavad muuseumi hariduskeskuse 2 töötajat ning vajadusel abistavad neid külastusjuhid. 2016. a külastas muuseumi 201 771 inimest. Muuseumi teine hoone, ajalooline Tallinna kaitsetorn Paks Margareeta on 2018. a suletud renoveerimistöödeks ja ei kuulu ka käesoleva töö valimi hulka.

Muuseumi arengukavas aastateks 2016–2020 ei ole küll eraldi mainitud erivajadustega külastajatele suunatud tegevusi, kuid muuseum seab eesmärgiks senisest veel aktiivsema haridustöö – mitmekülsete formaal- ja mitteformaalhariduse programmide pakkumise ja arendamise (sh haridusprogrammid, linnalaagrid, laste sünnipäevad, perepühapäevad, lasteekskursioonid jne) ning uuenduslike formaatide väljatöötamise.

Palamuse O. Lutsu Kihelkonnakoolimuuseum kuulub Kultuuriministeeriumi valitsemisalasse ja asub Jõgeva maakonnas Palamuse alevikus vanas kihelkonnakoolihoones. Muuseum tutvustab kihelkonnakooli lugu ja selle paiga kuulsaks kirjutanud Oskar Lutsu loomingut ning

tegelaskujusid. 2017. aasta lõpus suleti muuseum külastajatele ja 2018. aastal alustatakse rekonstrueerimistöödega. Kihelkonnakooli kõrvale kerkib uus külastuskeskus. Muuseumis tegelevad ürituste ja haridustööga 2 töötajat. 2016. aastal külastas muuseumi 13 705 inimest.

Sihtasutuse Hiiumaa Muuseum hulka kuuluvad Kärdla linnas asuv Pikk Maja, Mihkli Talumuuseum, Helilooja Rudolf Tobiase Majamuuseum ja Kassari ekspositsioonimaja. Hiiumaa Muuseumi peahoone asub 1830.–40. aastatel ehitatud Pikas Majas, mis on üle 60 meetri pikkune puumaja Kärdlas. Selles hoones asuvad hoidlad, raamatukogu ja näitusesaalid. Muuseum pakub haridusprogramme ja korraldab üritusi, nende ettevalmistamise ja läbiviimisega tegeleb vaid üks muuseumipedagoog, kes on ühtlasi ka koguhoidja ametis. 2016. aastal külastas muuseumi 6498 inimest. Hiiumaa ajalugu ja kultuuri tutvustav püsiekspositsioon asub Kassari mõisa valitsejamajas. Ekspositsioon annab lühiülevaate elust saarel 13. sajandist kuni Eesti Vabariigi taasiseseisvumiseni. 2016. aastal külastas muuseumi 3362 inimest. Mihkli Talumuuseum ja helilooja Rudolf Tobiase Majamuuseum ei kuulu käesoleva töö valimi hulka. Muuseumi arengukavas aastaiks 2015–2020 on muude tegevuste kõrval välja toodud, et muuseum peab vajalikuks võrdsete võimaluste loomist lastele ja puudega inimestele.

Sihtasutuse Haapsalu ja Läänemaa muuseumid hulka kuuluvad Haapsalu linnas asuvad piiskopilinnus, Haapsalu raekoda, Iloni Imedemaa ja Raudtee- ja Sidemuuseum ja linnast mõnekümne kilomeetri kaugusel asuv kunstnik Ants Laikmaa Majamuuseum. Saare-Lääne piiskopkonna keskuseks rajatud Haapsalu piiskopilinnus on üks paremini säilinud linnuseid Eestis. Linnuse südameks on pealinnus, kus asusid piiskopi ja tema kaaskonna elu- ja administratiivruumid ning keskaegse väikeriigi peakirik, suursugune toomkirik. 2017. aastal suleti piiskopilinnus külastajatele, 2018. aastal toimuvad ulatuslikud renoveerimistööd ja 2019. aastal avatakse seal uus keskaja ajalugu tutvustav tegevusmuuseum-külastuskeskus. Muuseumi põhiline eesmärk on elamuslikult tutvustada nii piiskopilinnust kui keskaja elulaadi. Sellega on tegele- nud haridusprogrammide kuraator ja selleks puhuks palgatud lisatöötajad. 2016. a külastas muuseumi 17 675 inimest.

Haapsalu raekoda sai muuseumiks 1950. aastal, 2014. aastal avati ajaloolises raekojas (valminud 1775. aastal) uus püsinäitus „Kuurortlinna teejuht“, mis tutvustab Haapsalu eluolu 19. sajandi lõpust kuni 1940. aastani suvitaja pilgu läbi. Maja teises tiivas vahetuvad erinevad

teemanäitused. 2016. aastal külastas muuseumi 2917 inimest. 2006. aastal avati Haapsalus ka kunstnik Ilon Wiklandi galerii, millest kasvas välja rohkelt tegevusi pakkuv ja lastepärane keskus Iloni Imedemaa. 2014. aastal hoone renoveeriti ja loodi püsiekspositsioon „Olen alati siin. Ilon“. Talvehooajal on avatud kolmekorruseline maja, kus on galerii, kino- ja näitustesaal, Iloni köök ning mängutuba, kus toimuvad meisterdamised ja teemapäevad. Suvel on avatud ka Imedemaa õu, Mattiase maja ja Käsitöökoda. Muuseumis tegelevad külastajatega kolm tegevusjuhendajat. 2016. aastal külastas muuseumi 17 353 inimest. Haapsalus ajaloolises jaamahoones asuv Raudtee- ja Sidemuuseum ning linnast eemal asuv kunstnik Ants Laikmaa majamuuseum ei kuulu käesoleva töö valimi hulka. SA Haapsalu ja Läänemaa muuseumid arengukavas aastateks 2014–2018 ei ole märgitud erivajadustega inimestele suunatud teenuste arendamine, küll aga on Piiskopilinnus rekonstrueerimise ja külastuskeskuse loomise üks eesmärke ka erivajadustega inimestele parema ligipääsu võimaldamine kultuuripärandile.

4. KOGUTUD ANDMED JA ANALÜÜS

Läbiviidud intervjuude, küsimustikule laekunud vastuste ja täpsustavate e-kirja teel laekunud vastuste abil sain ülevaate eesti muuseumide hetkolukorrast puuetega inimestele ligipääsetavuse loomisel. Käesolevas peatükis esitan tulemused mind huvitanud küsimuste lõikes.

4.1. Puuetega inimeste ligipääsetavuse ja teenuste arendamise kajastumine muuseumide arengudokumentides

Valimi koostamise järel ja veel enne küsitluse ja intervjuu ettevalmistamist tutvusin valimis esindatud muuseumide arengukavadega. Seadusest tulenevalt koostavad muuseumid oma arengukavad ja selle juurde kuuluva tegevuskava (edaspidi arengudokumendid) enamasti kolme kuni viieaastaseks perioodiks. Neis kirjeldatakse koostamise ajal olemasolevat olukorda ja seatakse tegevuste eesmärgid järgmiseks kolme kuni viieaastaseks perioodiks. Mind huvitas antud töö kontekstis see, kas üldse ja missuguste tegevuste osas on valimis esindatud muuseumid oma arengudokumentides fikseerinud ja seega seadnud eesmärgiks erivajadustega inimestele suunatud teenuste arendamise, sh muuseumile ligipääsu parandamise, programmide koostamise või töötajate koolitamise.

Erivajadustega inimeste kui sihtrühma (siin siis: määratletud potentsiaalne publik) on oma arengudokumentides välja toonud SA Eesti Kunstimuuseum, Eesti Rahva Muuseum, Eesti Ajaloomuuseum ja SA Hiiumaa Muuseumid. Kaudselt, seoses uue hoone – külastuskeskuse ehitamisega on märkinud erivajadustega inimestele ligipääsetavuse kui ühe eesmärgi ka Palamuse O. Lutsu Kihelkonnakoolimuuseum ja seoses Haapsalu piiskopilinnuse rekonstrueerimisega SA Haapsalu ja Läänemaa muuseumid.

Väga otseselt ja selgelt on sõnastanud eesmärgid SA Eesti Kunstimuuseum:

1. Erivajadustega inimestele ligipääsetavuse suurendamine muuseumi hoonetele ja tegevustele.
2. Erivajadustega inimestele regulaarsete programmide korraldamine ja vastavat ettevalmistust omavate töötajate koolitamine.(EKM Arengukava 2014–2018 , www.ekm.ee)

Eesti Ajaloomuuseum on välja toonud vajaduse ja seadnud eesmärgiks nüüdseks juba valminud Maarjamäe lossikompleksi ligipääsetavuse ja ka erivajadustega inimestele programmide loomise ning koostöö erivajadustega inimeste ühendustega ja pedagoogidega:

Töötatakse välja eriprogramm(id) puuetega inimestele. Maarjamäe muuseumikompleksi arendamisel arvestatakse puuetega inimeste vajadusi, võimaldades neile ligipääsu muuseumile ja näitustele. Uus keskkond annab võimalusi töötada välja haridusprogramme koostöös eripedagoogide ja vastavate seltsidega (EAM Arengukava 2016–2020, www.ajaloomuuseum.ee).

Eesti Rahva Muuseumi haridustöö valdkonnas on üks strateegiline eesmärk aastaks 2020: muuseumist välja kujundada oluline hariduskeskus, mis on õppeasutustele partneriks kõigis haridusastmetes alusharidusest kõrghariduseni ning täiendõppest elukestva õppeni, korraldab heal tasemel ja populaarseid haridus- ja vabaajaprogramme, mis kutsuvad kogukondi osalema ja oma kogemusi jagama. Aastaks 2017 on välja töötatud programmid, töötoad ja tegevused erivajadustega inimestele. (ERMI Arengukava 2017–2020, www.erm.ee).

SA Hiiumaa Muuseumid arengukavas on välja toodud vaid:

„Vastavalt põhikirjale arvestab sihtasutus võrdsete võimaluste loomisega lastele ja puudega inimestele”. Muuseumi üldiseks eesmärgiks on “saavutada iga-aastane külastajate arvu, ennekõike turistide (piletiga külastajate arvu), mõõdukas kasv”. Tegevus selle eesmärgini jõudmiseks on välja toodud “muuseumi tegevuste mitmekesistamine sihtrühmade järgi (turistid, õppurid, giidid, käsitöö- ja rahvakultuuri meistrid, praktikandid, uurijad jt”. (SA Hiiumaa Muuseumid Arengukava 2015-2020, www.muuseum.hiiumaa.ee).

Erivajadusega inimesed eraldi sihtrühmana SA Hiiumaa Muuseumide arengukavas märgitud ei ole.

Valimis esindatud muuseumide arengudokumentidega tutvumise tulemusel saab järeldada, et puuetega inimesed ei ole paljudele muuseumide jaoks määratletud kui sihtrühm. Sihtrühm, kellele suunatud tegevused on muuseumide arengudokumentides eesmärkidena fikseeritud, on puuetega inimesed siiski riiklike keskmuuseumide ja külastatavamate (suurema potentsiaalse külastajaskonnaga) muuseumide puhul – SA Eesti Kunstimuuseum, mille kõiki üksusi kokku külastas 2016. a 407 485 inimest, ka Eesti Ajaloomuuseum (2016. a kokku 58 246 külastust, Maarjamäe loss oli u pool aastat suletud) ja Eesti Rahva Muuseum (perioodil okt.-dets 97 232

külastust). Väiksemate ja maapiirkonnas või väljaspool Tallinna asuvate muuseumide puhul ei ole puuetega inimesed kui sihtrühm muuseumide arengukavades eesmärkidenä kajastatud või on seda vaid kaudselt, kui on tegemist suuremate ehitus- või rekonstrueerimistöodega (Palamuse O. Lutsu Kihelkonnakoolimuuseum ja SA Haapsalu ja Läänemaa muuseumide Haapsalu piiskopilinnus).

4.2. Muuseumi teenuste hinnasoodustused puuetega inimestele

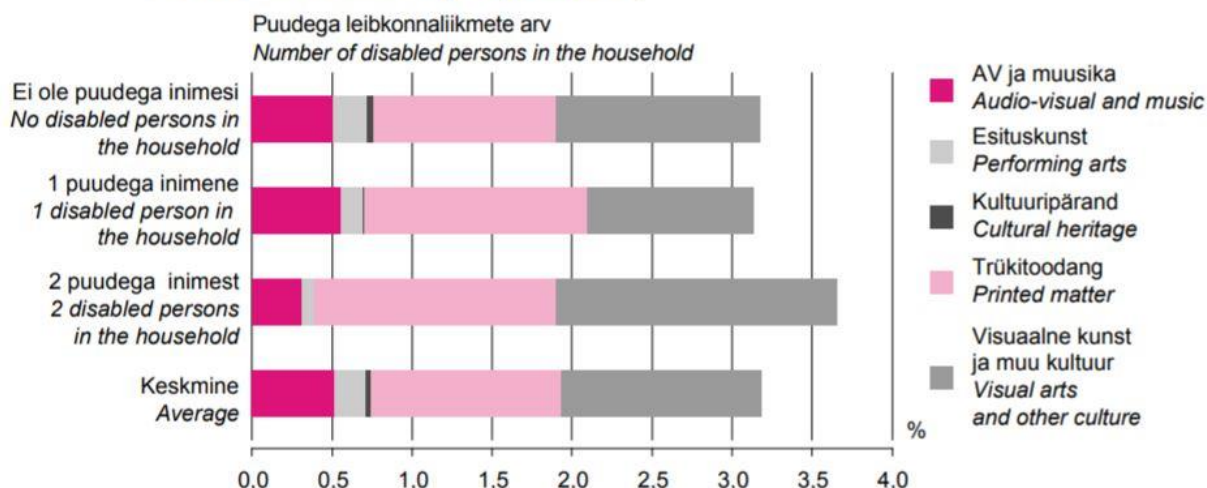
2013. a jõustus Eestis uus Muuseumiseadus, mis kohaldub eelkõige riigi asutatud muuseumidele, munitsipaalmuuseumidele, avalik-õigusliku isiku muuseumidele ja eramuuseumidele kohaldatakse muuseumikogu korralduse nõudeid üksnes siis, kui nad on vabatahtlikkuse alusel liitunud muuseumide andmekoguga või juhul, kui nendega on sõlmitud haldusleping riigile kuuluva muuseumikogu kasutamiseks. Selles seaduses, erinevalt varasemast muuseumiseadusest, on muuseumide külastamise soodustamiseks kehtestatud nõue, et alla kaheksa aastastele lastele, puudega lastele ja sügava puudega inimestele koos saatjaga on riigimuuseumi külastus tasuta. Muuseumiseadus §2 sätestab : „Oma tegevustes võtab muuseum arvesse puuetega inimeste vajadusi. Riikliku muuseumi külastamine on tasuta alla 16-aastasele puudega lapsele ja tema saatjale ning 16-aastasele ja vanemale sügava puudega inimesele ja tema saatjale.“ Samas seaduses rõhutatakse muuseumi definitsioonis, et: „Muuseum arvestab oma ülesannete täitmisel laste ja puuetega inimeste vajadustega. Muuseum peab olema ligipääsetav kõigile ning muuseumi avalikkusele suunatud töö huvitav ja eakohaselt hariv ka erinevas vanuses lastele“.

Antud töö kontekstis näen vajadust pöörata tähelepanu muuseumide pääsmete maksumusele või tasuta sissepääsu õigusele eelkõige seetõttu, et erivajadusega inimesed on tulenevalt oma tervislikust seisundist kas väikese sissetulekuga või ainult riigi poolt makstavast toetusest elatavad inimesed. 2010. aastal viis Statistikaamet läbi uuringu, kus uuriti leibkonna kulutusi kultuurile ja muu hulgas toodi välja ka keskmise, raske või sügava puudega inimeste kultuuriteenustele tehtud kulutuste määr. Uuringu korraldaja Kutt Kommel on tulemusi kommenteerinud järgmiselt: „Kultuuri all käsitletakse siinkohal kultuuriteenustele või -toodetele tehtud, aga ka mõne kultuuriala harrastamisega seoses tehtavaid kulutusi. Kultuuriteenused ja -tooted on seotud loometegevuste ja nende väljundi (millele laienevad reeglina autoriõigused) üldsusele kät-

tesaadavaks tegemisega kas elava esituse või salvestuste kaudu. Lisaks neile hõlmavad kultuurikulutused kulutusi mitmesugustele meediumitele, mis teevad kultuuri edastamise võimalikuks – näiteks raamatutele kas trükistena või elektroonilisel kujul¹⁷. Sotsiaalsete gruppide järgi 2010. aastal tehtud leibkonna eelarve uuringu põhjal moodustasid eespool loetletud rahalised kulutused kokku keskmiselt ligikaudu 230 eurot ehk 3,2% leibkonna kuludest. Kultuuripärandile, sh ka siis muuseumide teenustele tehtud kulutused moodustasid 0,9% ühe leibkonna poolt kultuurile tehtud kulutustest. (Kommel 2010: 52)¹⁷

Joonis 6. Kultuurikulutuste jaotus keskmise, raske või sügava puudega leibkonnaliikmete arvu järgi (protsenti leibkonna rahalistest kulutustest)

Figure 6. Cultural expenditures by number of disabled persons in the household (percentage of the household monetary expenditures)

Rohkem puudega inimesi leibkonnas ei tähenda tingimata väiksemaid kulutusi kultuurile. Kahe puudega leibkonnaliikme puhul käiakse tihtipeale küll vähem kinos, teatris ja kontserdil, kuid seevastu ostetakse rohkem raamatuid ja meediaväljaandeid ning kulutatakse kõigele sellele, mis jääb muude kultuurikulutuste alla. Võib oletada, et kui tegemist on liikumispuudega, vähenda-

¹⁷ Joonis pärineb Statistikaameti 2010. a uuringu aruandest..

vad kulutusi kultuuriasutustes käimisele just sinna saamisega seotud piirangud. Samas vähendab puudega inimeste kultuurikulusid ka asjaolu, et neil on sissepääs kultuuriasutustesse tihti-
peale tasuta.

Minu käesoleva töö valimis esindatud muuseumide hulgas on nii riigimuuseumid (sh ka riigi osalusega sihtasutused), kellele kohaldub Muuseumiseadus kui ka munitsipaalmuuseumid (linna omandis olevad muuseumid) ja Tartu Ülikooli muuseumid, kel ei ole otsest kohustust Muuseumiseaduse täitmiseks.

Tasuta sissepääs kõigile sügava ja raske puudega inimestele ja nende saatjatele on enamuses valimis esindatud muuseumides – SA Eesti Kunstimuuseumis, Eesti Ajaloomuuseumis, Eesti Rahva Muuseumis, Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumis, Tartu Linnamuuseumis, Eesti Põllumajandusmuuseumis, Eesti Tervishoiumuuseumis, Tartu Ülikooli loodusmuuseumis, Palamuse O. Lutsu Kihelkonnakoolimuuseumis SA Haapsalu ja Läänemaa muuseumides ja SA Eesti Meremuuseumis. Tasuta sissepääs ainult puuetega lastele (st. kuni 16-aastased k.a.) ja tema saatjale ning mitte täiskasvanud puuetega inimesele ja tema saatjale on riigi osalusega SA Hiiumaa Muuseumides, kohaliku omavalitsuse omandis olevas Tartu Mänguasjamuuseumis ja Tartu Ülikooli muuseumides.

Siinkohal näeme, et kõiki valimisse kuuluvaid muuseume pääseb tasuta külastama küll kuni 16-aastane puudega isik koos saatjaga aga mitte kõiki muuseume ei saa tasuta külastada vanemad kui 16- aastased sügava või raske puudega inimesed. Viimastele võib nii mõnigi soovitud muuseumikülastus olla kättesaamatu just pääsme maksumuse tõttu, arvestades veel ka seda, et enamasti on sügava ja raske puudega isik võimeline muuseumi külastama ainult kahekesi, st. koos saatjaga.

4.3. Juurdepääs informatsioonile muuseumi veebilehe kaudu

Töö teoreetilises osas esile toodud info kättesaadavuse ja veebilehtede käideldavuse nõue on kirjalikult fikseeritud riiklikus arengudokumendis „Heaolu arengukava 2016“ (www.sm.ee): „Puudega inimestele tuleb tagada teiste inimestega võrdsetel alustel juurdepääs nii füüsilisele keskkonnale kui ka teabele ja suhtlemisvõimalustele“. Sellest tulenevalt peavad puudega inimesele olema ligipääsetavad kõik avalikud asutused ja tagatud peab olema info kättesaadavus

veebilehtede kaudu. Eesti avalike asutuste veebilehtedele on kohustuslikud rahvusvahelisele tehnilisele standardile WCAG 1.0¹⁸ vastava käideldavuse astmega veebilehed. Nõuetele vastav käideldavus aitab erivajadustega inimestel mõista paremini veebis sisu ja seda kasutada. Nimetatud nõuete täitmist on analüüsinud ja nõuandeid jaganud Tallinna Tehnikaülikooli Informaatika Instituudis 2016. aastal magistritöö „Veebilehtede käideldavuse ja kasutatavuse hindamine erivajadustega inimestele avaliku sektori veebilehtede näitel“ autor Oliver Ainsalu. Peamised nõuanded on kasutada kasutajasõbralikku navigatsiooni, värvide kontrasti, vaegnägijale mõeldud ekraanirežiimi, järjepidevust elementide ja navigeerimise loogikas ja tagada kerge loetavus, võimaldada epileptikuid silmas pidades kasutajal eemaldada visuaalseid efekte. (Ainsalu 2016: 20–22) Kõiki nimetatud tingimusi soovitab järgida ka WAI.

Minu töös oli abiks ka 2016. aastal Tartu Ülikooli Ühiskonnateaduste instituudis Eleri Flink'i koostatud seminaritöö „Vaegnägijate võimalused tulenevalt kaasaegsest muuseumist ja infoühiskonnast“ (juhendaja A. Aljas). Autor toob välja mitmed olulised nägemispuudega veebikasutajale vajalikud rakendused ja lahendused – võimalus veebilehte vastavalt vajadusele kohaldada, st kasutada näiteks ekraanisuurendusprogrammi või veebilehitseja seadeid, et suurendada veebilehe sisu ja teksti. Üheks lahenduseks oleks ka kasutada audiosüsteemi või tehnilisi liideseid, näiteks ekraanilugejat – tarkvara, mis loeb kasutajale ette kõik ekraanil toimuva.

Tulenevalt eelnevast huvitas mind laiemalt, kas valimis esindatud muuseumide veebilehti on võimalik kohaldada vaegnägija režiimile, kas muuseumide veebilehtedel on avaldatud erivajadustega külastajatele info selle kohta, kuidas muuseumisse jõuda ja kas erivajadusega külastajal on võimalik leida veebilehelt täiendavaid infomaterjale. Lähtudes käesoleva töö eesmärgist, vaatlesin valimisse kuuluvate muuseumide veebilehti mitte niivõrd tehniliste tingimuste täitmise seisukohalt vaid sisulise – selgelt ja struktureeritult esitatud külastust hõlbustava info olemasolu seisukohalt, nõ. tavakasutaja positsioonilt. Lisaks muuseumitöötajatele küsisin ka erivajadustega inimeste esindajate arvamust muuseumide info kättesaadavuse kohta veebilehtedelt.

¹⁸ 2008. a. WCAG 1,0 versioon on ülemaailmselt levinud ligipääsetavuse etalon veebilehtede hindamisel.

SA Eesti Kunstimuuseumi veebileht ei ole küll vaegnägijate režiimile kohaldatav ja eeldab vajaliku liidese olemasolu kasutajalt endalt, kuid kõigil Eesti Kunstimuuseumi filiaalide veebilehtedel on must-valge tekstina rubriik „Erivajadusega külastajale“. Nii KUMU kunstimuuseumi, Kadrioru kunstimuuseumi kui ka Adamson-Ericu muuseumi veebilehelt on võimalik saada täpset infot muuseumi asukoha ja hoonele ning ekspositsioonisaalidele, tualettruumidele ja rõivistule juurdepääsu kohta. Juhised aitavad kohale jõuda ühiskondliku transpordiga ja eratranspordiga liiklejatel, kirjeldatud on parkimiskohtade asukohad, sissepääsud, samuti on kirjeldatud taktiilsete juhendmaterjalide asukoht ning liftide asukohad. Ühtlasi on külastajat teavitatud, et kõigis muuseumides on lubatud liikuda koos pimedada juhtkoeraga ja kättesaadavad on telefoninumbriid juhuks, kui külastajal tekib vajadus täiendava informatsiooni või abi järele.

Kõige põhjalikumalt on esitatud info (erinevate puudeliikide kaupa) erivajadustega külastajatele muuseumi juurdepääsule, näitusesaalidele ja teostele Adamson Ericu muuseumi veebilehel ja seda nii teksti vormis kui allalaetavate audiofailidena.

Oleme nägemispuudega ja pimedatele inimestele mõeldes loonud võimaluse enne muuseumisse tulekut endale täpselt selgeks teha, kuidas muuseumis liikuda. Meil on vana ja keeruline hoone, see /audiolahendus/ pakub võimaluse kuulata ja täpse juhise liikumiseks meie majas, näiteks mitu sammu tuleb astuda uksest teise ukseni, trepini või kassani või kuidas jõuda näitusele.. meil on siin ka trepiastmed teksti on sisse lugenud koolitatud häälega näitleja et ikka kõik sellest võimalikult hästi aru saaksid, see audiofail on sobiv lisaks pimedatele inimestele ka näites intellektipuudega inimestele... (Liisi Selg, Adamson-Ericu muuseum)

Tervishoiumuuseumi veebilehel on eraldi rubriigis „Ligipääsetavus“ edastatud info eraldi nii vaegnägijale ja pimedale kui ka ratastoolis külastajale. See info on dubleeritud ka vastavate üldkasutatavate piktogrammidega veebi esilehel. Küsitlusele vastanud Ülde Kask kinnitab, et lähiajal on kavas veebilehte veel täiustada silmas pidades just ligipääsetavust.

Võimalust muuseumi veebilehte kasutada vaegnägija režiimil ja eraldi rubriiki, kus oleks erivajadustega inimestele selgitatud muuseumile juurdepääsu võimalusi, ei ole Eesti Ajaloomuuseumi veebilehel. Rubriigis „Külastamine“ ja „Piletid“ on märgitud vaid, et ratastoolis külastajatele on Maarjamäe ajalookeskuses ligipääs kõikidele näitustele Maarjamäe lossis, Filmimuuseumis ja tallihoones.

Vaegnägijate režiimile ei ole võimalik muuseumi veebilehte kohaldada ka Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi, Eesti Rahva Muuseumi, Palamuse Kihelkonnakoolimuuseumi, Tartu Linnamuuseumi, Tartu Mänguasjamuuseumi, Haapsalu muuseumide, Hiiumaa muuseumide ega Tartu Ülikooli muuseumide ning Tartu Ülikooli loodusmuuseumi veebilehel.

Nägemispuudega vastaja tähelepanek ERMi veebilehe kohta, mis ei ole vaegnägijate režiimile kohandatav ning kus ei ole ka kättesaadavad muuseumisse jõudmist ja muuseumis liikumist abistavad/juhendavad audiofailid.

Vaegnägijana kasutan veebilehe lugemisel ekraanilugejat, mis on minu arvutis. Samas on vaegnägijale ka hea kui on võimalus muuta režiimi, sest on vanemaid inimesi, kel ei ole oma arvutis vajalikku varustust.. ja tekst peaks olema võimalikult kontrastne, must-valge v must-kollane.
(Lõvi)

2017. a kevadel Eesti Rahva Muuseumi külastanud vaegnägija Maris K. ettepanek :

Kuna muuseumis ei ole audiogiide ja tekstid on /asuvad/ pimedas ja on väikeses kirjas, võiks saada enne muuseumisse tulekut või pärast näituse ja eksponaatide kohta infot ka muuseumi kodulehelt.

Kahjuks ei ole muuseum seda soovi veel 2018. aastal suutnud täita. Eeskujuks võiks siinkohal olla Adamson- Ericu muuseumis tehtud töö.

Pooltel valimisse kuulunud muuseumidest on veebilehel – kas siis rubriigis „Külastajale“ või „Asukoht ja parkimine“, tekstina või piktogrammidega tähistatult (näit. Eesti Põllumajandusmuuseum) avaldatud erivajadustega külastajale vajalikud juhised muuseumisse jõudmiseks. Selline info puudub aga täielikult Palamuse O. Lutsu Kihelkonnakoolimuuseumi, Lennusadama, Eesti Ajaloomuuseumi, Tartu Ülikooli (ajaloo)muuseumi, Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi, SA Hiiumaa muuseumide ja SA Haapsalu muuseumide veebilehtedel ja Eesti Rahva Muuseumi veebilehel.

Valimisse kuulunud muuseumide veebilehtedel ei ole kasutatud automaatselt töötavaid ja efekteid heli- ja videofaile. Sellised veebilehed sobivad hästi epileptikutele ja kerge intellektipuudega kasutajale, keda efektid ärritavad.

Eelpool juba viidatud Adamson-Ericu muuseumi veebilehel on esitatud nii juurdepääsu, muuseumi ajaloo, kunstniku kui ka tema teoste kirjeldused nii audiofailidena kui ka tekstina. Esimene annab võimaluse seda infot kasutada võrdväärselt teiste kasutajatega vaegnägijal või pimedal inimesel, viimane aga vaegkuuljal või kurdil.

Vaegkuuljat ja kurti ei sega helifailide mittekuulmine, pigem on oluline, et kirjalik tekst oleks selge ja hästi lihtsas keeles, lihtsate lühikeste lausetega sest paljud vaegkuuljad ja kurdid ei ole väga haritud.... (Regina Paabo)

Kokkuvõtvalt saab väita, et valimisse kuulunud muuseumid erinevad väga palju erivajadustega külastajale pakutava info kättesaadavuse osas. Mitmed ei ole pidanud vajalikuks esitada erivajadustega külastajatele selget ja detailset infot, sh. audiofailina, mis hõlbustaks muuseumisse kohalejõudmist, olemasolev info on esitatud väga erinevates rubriikides (Piletid, Asukoht ja parkimine, Külastajale). Enamasti, va Adamson Ericu muuseum, ei ole veebilehtedelt kättesaadavad näitusi või eksponaate tutvustavad infomaterjalid neile, kes kohapeal mingil puudest tingitud põhjusel ei suuda infot omandada. Intervjuude käigus erinevate muuseumide töötajatega selgus, et muuseumitöötajad ei ole teadlikud veebilehtedele esitatud ligipääsetavusnõuetest ja pole ka erivajadustega inimeste või nende esindajatega sel teemal konsulteerinud.

4.4. Füüsilise ligipääsu korraldus: parkimine, liikumisabivahendid, liftid, sissepääsude ja liikumisteede tähistus, ruumis liikumise juhendmaterjalid

Füüsilist ligipääsetavust avalikele hoonetele on reguleerinud 1999. aastal jõustunud Keskkonnaministri määrus „Nõuete kehtestamine puuetega inimeste liikumisvõimaluste arvestamiseks detailplaneeringutes ja üldkasutatavates ehitistes (hooned ja rajatised) ning nende projektidele“ ja aastal 2010 jõustunud, Ehitusseadusest tulenev Majandus- ja Kommunikatsiooniministri määrus nr. 14. Käesoleva töö tegemise ajal on kooskõlastusringil Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi koostatud eelnõu „Puudega inimeste erivajadustest tulenevad nõuded ehitisele“, mis saab olema aluseks hoonete ja ruumide projekteerimisel ja ehitamisel või renoveerimisel. Kõigis neis dokumentides on kehtestatud nõuded, mis tagavad selle, et meie avalikud hooned, sh. muuseumid oleks ligipääsetavad. Ligipääsetavuse hindamine ilma ekspertteadmisteta ei pruugi anda soovitud tulemust ja nii ongi mitmed muuseumid kui projektide algatajad

olemasolevate hoonete renoveerimise eel tellinud ligipääsetavuse auditi – TÜ loodusemuuseum, Tartu Linnamuuseumi peahoone, Tervishoiumuuseum, TÜ Kunstimuuseum, Eesti Ajaloomuuseum. Eesti Kunstimuuseum on ligipääsetavuse probleemidega tegeleenud komplekselt aastail 2012–13, mil asus analüüsima oma muuseumimajade olukorda ligipääsetavuse seisukohalt.

Intervjuude ja küsitluse tulemusel selgus, et sedalaadi hindamist ei ole tehtud muuseumides, kus pole viimastel aastatel toimunud renoveerimisi. Olulisemad näitajad hoonete ligipääsetavuse osas on vastavalt tähistatud parkimiskoha olemasolu muuseumi lähedal, kergelt märgatav (täistatud) ja kergelt kasutatav sissepääs, märgistatud v. kergelt arusaadav liikumistee ruumides sees, vastavate juhendmaterjali olemasolu taktiilses (ka punktkirjas) kirjas ning kaldteede, lifti v. tõstuki olemasolu korruste vahel liikumiseks.

Tähistatud invaparkimiskohta ei ole valimisse kuulunud muuseumidest KGB kongide muuseumi, TÜ ajaloo muuseumi, Eesti Ajaloomuuseumi Gildi maja, Eesti Tervishoiumuuseumi, Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi, Hiiumaa muuseumi ja 19. sajandi Tartu linnakodaniku muuseumi läheduses. Põhjuseks on toodud nii muuseumi asukohta (näit. Tallinna vanalinnas, kitsal tänaval kus kohalik omavalitus ei ole selle rajamist vajalikuks pidanud) kui ka asjaolu, et muuseum asub eraomaniku hoones, kes pole oma kinnistule parkimiskohti rajanud (KGB kongide muuseum).

Muuseumi sissepääsu on kergesti leitavaks hinnanud enamus küsitletuist. Ka siin on probleeme juhul, kui muuseum asub rendipinnal või jagab hoonet teiste kasutajatega.

/KGB kongide/ muuseumi ukse leidmine on ikka ja jälle päevakorda tõusnud. Aegajalt tuleb signaale, et meid ei leita üles, silti ei ole. 1930ndatel ehitatud suursugusel hoonel on küll suur ja märgatav uks aga selle kõrval on mitu ühesugust väikest tahvlit sest majas asub veel asutusi peale muuseumi. Muuseumi silti teiste hulgast ei märgata aga teistest suuremat ja silmatorkavat maja omanik ka ei luba panna (Indrek Hallik)

/Tartu Ülikooli/ Kunstimuuseumi sissepääs nõuab otsimist – muuseum asub /Tartu Ülikooli/ peahoone vasakus tiivas, olemas on küll viidad, ent nägemispuudega inimene ei pruugi märgata. Samas on olemas administraatorid peahoones, kes saavad juhatada. Ligipääsemiseks ratastooliga tuleb siseneda maja tagant kaldteelt. Samas kunstimuuseumi kodulehel on selle kohta info olemas. (Paula Pöder)

/TÜ Loodusmuuseumis/ meil oli ikka päris palju tegemist sellega, et saada puuetega inimestele sobiv üks kuna osa hoonest on ülikooli õppehoone ja teine osa muuseum. Me ei tohtinud oma projekti eelarvest teha kulutusi, mis on vajalikud näiteks üliõpilastele, õppehoonele. Need kulutused ei olnud abikõlblikud aga hoonet, sama ust ja põrandaid-treppe kasutavad ju nii muuseumikülastajad kui üliõpilased. Õnneks sai ülikool täpselt samal ajal projekti ja toetuse ka õppehoone kohandamiseks puuetega üliõpilastele sobivaks ja siis saime nii kombineerida, et ühe projekti eelarvest tegime välimise ja teise eelarvest sisemise ukse. Ja me saime tõstuki trepile, mida pole kunagi vaja läinud ...aga saime ka väga vajaliku lifti. Ligipääsetavuse suurendamine oligi üks põhilisi renoveerimise eesmärke. (Reet Mägi)

Sissepääsu leitavus võib osutada keeruliseks ka siis, kui muuseumi territoorium on suur ja seal asub mitmeid erinevaid hooneid, sissepääse ja vahemaad nende vahel on liikumispuudega või nägemispuudega inimesele raskesti läbitavad. Sel juhul aitaks korralik viidasüsteem või audiogiid/audiofail ning selged liikumisjuhised muuseumi veebilehel.

Hoonesisene liikumine, kui liikumisteed pole tähistatud, tekitab probleeme pigem suurtes avarates hoonetes. Näitena saab siinkohal tuua Eesti Rahva Muuseumi uue hoone, kus külastaja ei julge või ei oska ilma juhendamisetä liikuda. Paraku on ERMis võimalik kasutada vaid paber- ja digitaalset „Maja juhti“, mis ei rahulda vaegnägija ja pimedaga või intellektipuudega külastaja vajadusi. Samas leiab muuseum, et kuna puudega inimese saatjal on muuseumisse tasuta sissepääs ja ükski juhendmaterjal ei saa olla parem, kui abistaja või saatja, ei ole taktilise või audiverisoonis juhendmaterjali puudumine probleem. Seda arvamust jagab ka pime külastaja:

... ma käisin siin /Eesti Rahva Muuseumis/ koos abikaasaga ja tulen veel, ega ma üksi niikuinii ei tule ja teie maja on nii suur ma ei kasutaks punktkirjas Maja juhti. Ma parema meelega kuulaks kodus enne tulekut mingit kirjeldust ... (Monica Lõvi)

Siinkohal näide Kadrioru kunstimuuseumi veebilehelt¹⁹, kus on detailne kirjeldus, kuidas muuseumisse siseneda ja seal liikuda:

¹⁹ Kadrioru kunstimuuseumi veebileht: <https://kadriorumuuseum.ekm.ee/ulastajale/erivajadustega-kulastajatele>):

Kassa juurde jõuab kui peaukse juurest liikuda otse kuni tuleb üks aste üles ning neli sammu vasakule pöörates.

Muuseumis on olemas WC liikumispuudega inimestele. Invatualett asub kassa juurest, vasakule kolm sammu edasi liikudes, kaks astet üles ja kuus sammu otse. Tualeti uks jääb vasakule, tualeti ukse all on lai lävepakk.

Muuseumi poodi saab kui liikuda peaukse juurest otse kuni tuleb üks aste üles, liikudes neli sammu paremale jääb muuseumi pood vasakule küljele.

Näitusesaalidesse saab siseneda, kassa juurest kuus sammu paremale liikudes. Kaks astet üles, automaatselt avanevast klaasuksest läbi. Paremale pöörates jääb puidust trepp, mis viib poolkaaresteise korruse näitusesaalidesse.

Erivajadustega külastajate eksimisi tuleb ette ka Lennusadamas, kus samuti on avar kolmetaandiline näitusesaal, lisaks mõjub paljudele erivajadustega inimestele segavalt helikujundus.

Olukord on väga raskesti lahendatav või üldse mitte lahendatav vanades hoonetes, kus väga rangete muinsuskaitse eritingimustega on määratud sisekujunduslikud ja ehituslikud võimalused (Eesti Ajaloomuuseumi Gildi maja, Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum, Eesti Tervishoiumuuseum, Adamson Ericu muuseum, Tartu Mänguasjamuuseum, TÜ peahoone pööningukorruusel asuv kartser ja Tähetorn), neisse hoonetesse ei ole võimalik paigaldada lifti ning ei ole võimalik liikuda korruste vahel ratastooliga või ületada liiga kõrgeid lävepakkusid. Paraku jäävad need hooned liikumispuudega külastajale suures osas ligipääsetamatuks.

/Tervishoiumuuseumi / uue püsinäituse valmimisega oli see teema tõsiselt kõne all. Kaasasime vaegnägijatest eksperte ning selgus, et maja on siiski niivõrd keeruline (2 maja, 3 korrust, palju treppe jne), et üksi liikumine on vaegnägijale siiski ohtlik ja teedel sellisel kujul mõte puudub. Meie majas liikumiseks vajab vaegnägija abilist-juhendajat-saatjat. Pakume seda ka omalt poolt väljaõppinud kirjeldusgiidi näol ... Maja vestibüülis sissepääsu juures on punktkirjas kombatav majaplaan koos ruumide temaatika nimetustega. (Ülle Kask)

Audiogiidid, mis abistavad külastajal muuseumis liikuda, on kõigis Tartu Ülikooli muuseumides, punktkirjas juhendid on Tartu Ülikooli kunstimuuseumis ja Laulupeomuuseumis.

Eesti Kunstimuuseum pakub ruumides liikumiseks kasutada taktiliseid juhendeid, Adamson Ericu muuseum ka allalaetavaid audiofaile. KUMU kunstimuuseumi fuajees tähistati peamine liikumistee liftide juurde pimedatele tajutava reljeefse tähistusega. Paraku ei ole selliseid võimalusi Kadrioru kunstimuuseumis kuid sealgi on kasutada juhendmaterjalid ja asjatundlik muuseumi teenindav personal.

Liikumine abivahendiga on tagatud igas muuseumis kus see võimalik on. Muuseumid on teinud investeeringuid ja alati on renoveerimise üks eesmärke ka liikumisvõimaluste parandamine, enamuse küsitletud muuseumitöötajatest pidas seda väga oluliseks.

Invatõstuk meil /Tervishoiumuuseumis/ on, aga mittekasutatav, sest trepikoda on nii kitsas, et ratastoolis külastaja oma ratastooliga tõstuki peale ei mahu. Vajalik on ümberistumine väiksemasse ratastooli, aga see on sageli füüsiliselt väga raske. Ühesõnaga ratastooliga külastajate liikumine on problemaatiline, kuigi tubadevahelised teed on kaldega ja iseenesest võimaldaksid näitustel liikumist. Samuti oleme arvestanud ratastooli ruumiga vitriinide, kergseinte ja muude eksponeerimispindade kujundamisel-paigutamisel, eksponaatide kõrgust ning nägemisulatust ning tekstide loetavust... (Ülle Kask)

Ratastooliga ei ole võimalik siseneda KGB kongide muuseumisse, sest muuseum asub hoone keldrikorrusel. Ratastooliga ei pääse ka O. Lutsu Majamuuseumi teisele korrusele, Eesti teatri- ja Muusikamuuseumisse, Eesti Ajaloomuuseumi Gildi majja ja Adamson Ericu muuseumi teisele korrusele.

Mitmed muuseumid pakuvad võimalust kasutada kohapeal muuseumi poolt pakutavaid liikumise abivahendeid. Kohapeal saab nii ratastoole kui rulaatoreid laenutada Eesti Rahva Muuseumis ja KUMU kunstimuuseumis, Tartu Ülikooli kunstimuuseumis. Oluline abi pimedale inimesele on juhtkoer. Pimeda juhtkoeraga on lubatud külastada kõiki valimis esindatud muuseumie.

Siinkohal tahan tähelepanu juhtida veel ühele argumendile, mida on intervjuueeritavad välja toonud, see on vähene vajadus. Mitmed muuseumid (Laulupeomuuseum, Tartu Mänguasjamuuseum) on märkinud, et neil on küll korruste vahel võimalik liikuda ratastooliinimesel vastava

tõstukiga, aga seda pole kordagi vaja läinud või on vajatud üliharva. Laulupeomuseumi tõstuki on kasutatud peamiselt inventari teisaldamiseks. Samuti ei ole kahe aasta jooksul kordagi kasutamist leidnud Tartu Ülikooli loodusmuuseumisse paigaldatud ratastooli tõstuk.

4.5. Näitustel kasutatavad abivahendid

Ekspositsioonide tajumine ja kuraatori sõnumi vahendamine on teema, millega puutuvad kokku kõik muuseumid peaaegu igapäevaselt – nii näitusi kavandades, ette valmistades kui ka neid vahendades. Üks osa selles töös on näituse kujundajate ja kuraatorite ühistöö sihtgruppidele, on need siis lapsed, võõrkeelsed külastajad vt, info kättesaadavaks tegemine. Eelpool juba viidatud Ameerika suur muuseumikorporatsioon Smithsonian Institution aga ka põhjanaabrite Soome muuseumid on koostanud ja publitseerinud põhjalikke juhendmaterjale selle kohta, kuidas teha näitused mõistetavaks ja elamuslikuks ka erinevate erivajadustega inimestele. Antud juhul tundsin mina huvi, missuguseid lahendusi on meie muuseumides kasutatud, kas erivajadusega muuseumikülastajal on ligipääs infole, mida pakuvad ekspositsioonid.

Eesti Rahva Muuseumi näituste juht Kristjan Raba koostööst erialaspetsialistidega ERMi püsinäituse „Kohtumised“ ettevalmistamisel:

/2010. a/ tegime näituse „Muuseum näitab keelt“, mis oli praegu püsinäitusel „Kohtumised“ eksponeeritud Keelekatla prototüüpnäitus. Keelenäituse tegemist konsulteeris ka viipekeeltõlk Regina Paabo ja meie koostöö oli väga sisukas ja andis meie jaoks palju uut informatsiooni.

„Kohtumistel“ on kombatavaid eksponaate-objekte mitmeid, on betoonist maja plaan, tegelesaali kappides olevad asjad, kivist kirves. Ka osalussaal on meil tavaliselt mingeid nõ. hands on! eksponaate ja me lisame neid juurde.

Hea kujundaja/sisearhitekt tahab teha võimalikult kasutamiskõlbliku näituse, aga kusagil on nõuded, mille täitmise eest vastutavad kuraator ja muuseum, anname need nõuded kujundajale, tahame ju võimalikult palju ehedat, ilusat originaali näidata, aga see eeldab, et neid asju ei katsuta, neid tuleb säilitada. Näitustel on palju audiolahendusi, mis hõlbustavad vaegnägijal ja vaegkuuljal infot omandada – ekraanid subtiitritega ja muud. Kahjuks ei ole veel suutnud u 1000 lk tekste-etikette audioraamatuks teha, oleme mõelnud luua näitusele u 10 või enam nõ.

majakat, mille asukoht on näituse plaanil tähistatud ja mille juurde saab erivajadusega inimene saatjaga liikuda ning mille juures on nii audiolahendused kui katsutavad esemed.

Tundsin huvi, kas muuseumis kohapeal saab kasutada audiogiide, erinevaid luupe, kõrvaklappe, viipekeele tõlgi või kirjeldustõlgi abi, kas on taktiliseid eksponaate ja kas muuseum pakub võimalust enne või pärast külastust saada täiendavat informatsiooni näiteks veebilehe kaudu.

Audiogiidi, mille abil saab informatsiooni nägemispuudega külastaja aga intellektipuudega külastaja, pakub enamuse muuseumide. Vestluse käigus selgus, et üheks asjaoluks on ka see, et viimastel aastatel on mitmed muuseumid saanud toetusi Euroopa Liidu vahenditest ja nende raames on olnud võimalus soetada audiogiidid välituristidele kasutamiseks.

/Laulupeomuuseumis/ ...meil oli projektis just ekspositsiooni tegemine ja projekti kirjelduses oli üks eesmärk, et välituristid saavad siis paremini meie näitustes aru, kui meil on eri keeltes audiogiidid. Seal on ka eesti keel sees ja seda me pakume vaegnägijatele ja nad on rahul olnud aga neid käib siiski vähe ja ega me poleks neid niisama teinud... (Katrín Välja)

Audiogiide pakuvad kõik Eesti Kunstimuuseumi muuseumid, neis on nii ruumide kui oluliseimate teoste kirjeldused. Laulupeomuuseum, Haapsalu piiskopilinnus, Palamuse Kihelkonnakoolimuuseum, Eesti Põllumajandusmuuseumis. Tartu Ülikooli ajaloomuuseumis ja kunstimuuseumis on võimalik kasutada nii audio- kui videogiide.

... ma kasutaksin küll audiogiide aga neid igal pool ei ole, mulle meeldib veel rohkem see, kui enne kodus saan teada, mis seal on ja siis lähen ja saan katsuda (Monica Lõvi)

Eelnevat ekspositsioonide ja eksponaatidega tutvumist ja audiofailide allalaadimise võimalust pakub Adamson-Ericu muuseum oma veebilehelt.

Nägemispuudega külastajale on näitustega tutvumisel abiks taktiliste esemete olemasolu või võimalus muuseumi eksponaate katsuda. Paraku ei ole see võimalik, kui tegemist on muuseumi põhikogusse kuuluvate museaalidega. Ka kinnaste kasutamine ei ole lahendus kuna kindaga katsudes ei tunnetata inimese eseme materjali omadusi. Mitmed muuseumid pakuvad katsumiseks nn. kasutuskoopiaid või abikogusse kuuluvaid eksponaate. Enamasti on need samad, mida

pakutakse ka kõigile teistele külastajatele, näit. Palamuse Kihelkonnakooli muuseumi arvelaud, pink, tahvel jm.

Spetsiaalsed taktiilsed e. kombatavad esemed on ekspositsiooni tarbeks teinud Eesti Tervishoiu-muuseum:

... vaegnägijatele on 25 kompimiseksponaati – iga teema juures midagi. Katsuda võivad kõik külastajad, neid kasutatakse aktiivselt, sest inimesed on harjunud asju käega tunnetama. Paljude vitriinide juures on punktkirjas etiketid, kust pime saab „lugeda“ selgitusi. (Ülle Kask)

Ka Adamson-Ericu muuseumis saab kunstniku töödega tutvuda reljeefsete kunstiteoseid edasiandvate jooniste ning kombatavaks muudetud figuuride vahendusel.

/Eesti/ Kunstimuuseum seadis eesmärgiks teha oma näitused erivajadustega inimestele kättesaadavaks ja tehti suur projekt „Kunst nähtavaks!“, meie saime sel aastal /2017/ valmis Adamson-Ericu laua motiivide põhjal kombatava eksponaadi. Siin on kõik laua motiivid üksikult katsumiseks. Seda on üks komplekt ja seda saab pime külastaja iseseisvalt meie juures kasutada. (Liisi Selg)

Mitmed 2017. aastal küsitletud Eesti Rahva Muuseumi puuetega külastajad on olnud rahulolematud näituste tekstidega – näitusesaalid on hämarad, tekstid väikeses kirjas ja raskestiloetavad. Tegemist on muuseumi iseärasusega, näitusesaalide valgustus on just niisugune nagu see on vajalik eksponaatide säilimiseks. Lahendus oleks samas muuseumis keelevahetuskaartidega analoogse teksti suurendava kaardi kasutamise võimalus. Punktkirjas etiketid või selgitavad tekstid on vaid Tervishoiumuuseumis.

Luupe, mis hõlbustaks vaegnägijal eksponaatidega tutvuda, ei paku ükski valimis esindatud muuseum.

Teksti e. taskugiide v videogiide saab vaegkuulja kasutada ainult Tartu Ülikooli ajaloomuuseumis.

Vaegkuuljad ja kurdid vajaksid väga lihtsas keeles tekste, näiteks võimalust kasutada kohapealseid teksti e. taskugiide (Regina Paabo).

Erivajadusega külastaja ettepanek ERMi püsinäitusel „Kohtumised“: *olen liitpuudega noor inimene ja tahaks lisada paar nüanssi, mida parandada saaks. Mina vaegkuuljana lisaks, et videokraanide helikvaliteet on kohutav ning puudub kõrvaklapi sisend kuhu vaegkuulja saaks kas või enda klapid torgata.* (puudega külastaja Kristiina A)

Kokkuvõtteks: tehnilised abivahendid, mis ei eelda alati väga suuri investeeringuid, ei ole muuseumides siiski väga levinud. Audiogiide kasutavad need muuseumid, kus on olnud võimalus mõne projekti raames need soetada. Tekstigiide, mis on abiks nii kuulmispuudega kui intellektipuudega külastajale, pakub vaid üks muuseum. Intervjuude läbiviimisel jäi kajama põhjendus, et muuseumidel ei ole piisavalt sellist publikut kes neid vahendeid vajaks.

4.6. Haridusprogrammid erivajadustega inimestele

Muuseumipedagoogika on Eesti muuseumides olnud olulisel kohal viimased 20 aastat. Muuseumides on loodud pedagoogi v haridustöö (ka haridusprogrammide kuraatori) ametikohad ja nii Eesti Muuseumiühingu kui mitmete muuseumide eestvedamisel on korraldatud muuseumipedagoogide koolitusi. Regulaarselt toimub iga-aastane muuseumipedagoogide suvekool. Seda valdkonda väärtustab ka kultuuriministeriumi juures tegutsev Muuseuminõukogu, tunnustades igal aastal parimaid Eesti muuseumides aset leidnud haridusprogramme või pedagoogilisi üritusi Muuseumiroti auhinnaga. Muuseumid teevad aktiivset koostööd koolide ja lasteasutustega, mitmed muuseumispetsialistid on koostanud muuseumipedagoogikaga seonduvaid uurimistöid (Anne Metsaar, Kaja Visnapuu, Virve Tuubel, Tanel Veeremaa, Sireli Uusmaa). Käesoleva töö raames huvitas mind, kas Eesti muuseumides pakutakse erivajadustest lähtuvat giiditeenust, valmistatakse ette haridusprogramme erivajadustega külastajatele, kas muuseumidel on piisavalt teadmisi ja oskusi sellega iseseisvalt tegeleda ja missugused on esile kerkinud probleemid erivajadustega külastajatele haridusprogrammide pakkumisel. Vastanute hulgas olid nii muuseumipedagoogid kui ka erivajadustega laste õpetajad.

Giiditeenus

Mitmeid muuseume nõustanud tunnustatud eesti viipekeele õpetaja ja viipekeeletoolk Regina Paabo arvates võiks olla muuseumides aeg-ajalt mõni giidiekskursioon ka viipekeeles, seda

enam, et eesti viipekeel on ka eesti keeleseadusega tunnustatud iseseisvaks keeleks: „Eesti kur- tide kogukonda ühendab eesti viipekeel, mis on ainuomase viipevara ja grammatilise struktuu- riga. Eesti viipekeel registreeriti maailma keelte andmebaasis juba 2000. aastal ja sai riikliku õigusliku staatuse aastal 2007. Eesti keeleseaduses määratletakse eesti viipekeelt iseseisva kee- lena“. (Paabo 2012: 37). Kahjuks ei ole eesti viipekeele giidi teenus eesti muuseumides kätte- saadav.

Kirjeldusgiidi (kirjeldustõlgi) abi saab pime muuseumikülastaja kasutada külastusest etteteata- mise korral vaid Eesti Kunstimuuseumis ja Tervishoiumuuseumis.

Pimedatele ja nägemispuudega inimestele saame teha kirjeldustõlgetega ekskursioone. Kunstiteoste kirjeldustõlgete autor on Zoja Triin Truumets, ruumikirjeldused on minu enda poolt kirjutatud. Audiokirjeldusi on võimalik kuulata ka kodulehel, et tutvuda enne muuseumisse tu- lekut ruumide ja teostega. (Jane Meresmaa-Roos, Kadrioru kunstimuuseum)

Eriti aktiivsed on selles vallas meie kunstimuuseumid- kõik Eesti Kunstimuuseumi filiaalid ja Tartu Ülikooli Kunstimuuseum. Projekti „Erivajadustega noor Kunstimuuseumis“ raames al- gatati koostöö Eesti Kunstimuuseumi hariduskeskuse ja Tallinna sotsiaalasutuste vahel, et luua erivajadustega noortele aktiivõppe meetodite kaudu võimalused kunstiga tutvumiseks. Projekt on küll lõppenud, aga koostöö koolidega jätkub.

Kadrioru kunstimuuseum pakub muuseumitunde kõigile, aga kõige enam on käinud intellekti- puudega laste ja täiskasvanute grupid. Meie /Eesti Kunstimuuseumi hariduskeskus/ muuseu- mitunnid on üldiselt kohandatud vastavalt sihtgrupile ja erivajadusele. Vahetuvate näituste pu- hul oleme muuseumitunde loonud ka spetsiaalselt sihtgrupile nt. skulptuuride põhine tund pi- medatele näitusel „Käegakatsutavad kangelased“ (Kadrioru kunstimuuseumis), „Käekõne“ ja „Kujuta ette“ (Kumu kunstimuuseumis). Samas oli võimalik muuseumitunde läbi viia ka intel- lektipuudega ja tavalastele. Kumu kunstimuuseumis on loodud tund „Kumuurija“, mille siht- grupiks on intellektipuudega osaleja, aga saab täiendatud kirjeldustega läbi viia ka nägemis- puudega lastele. Täiskasvanud intellektipuudega inimesed saavad käia muuseumitundides, va- lides välja teema, mis on gruppidele aktuaalsed. Pimedatele ja nägemispuudega inimestele saame teha kirjeldustõlgetega ekskursioone. Kunstiteoste kirjeldustõlgete autor on Zoja Triin Truumets, ruumikirjeldused on minu enda poolt kirjutatud. Audiokirjeldusi on võimalik kuulata

ka kodulehel, et tutvuda enne muuseumisse tulekut ruumide ja teostega. (Meresmaa-Roos, Kadrioru kunstimuuseum)

Adamson-Ericu muuseum pakub haridusprogramme vaegkuuljatele ja kurtidele ning intellektipuudega külastajale. Kuulmispuudega gruppide puhul on vajalik, et grupil oleks endal kaasas viipekeele tõlk. Kui eelpoolnimetatud programmid on kohandatud, siis 2018. a on kavas välja töötada spetsiaalne haridusprogramm nägemispuudega rühmale.

Tartu Ülikooli Kunstimuuseumis on välja töötatud spetsiaalsed programmid nii nägemis- kui ka kuulmispuudega õpilastele.

Tartu Mänguasjumuuseumil valmis 2007. a tekstiilist puuteraamat – talulaste mängumaa koos mõnede tegelastega. 19. sajandi Tartu linnakodaniku muuseumisse ja Eesti Rahva Muuseumisse valmistasid puuteraamatud Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku tekstiili eriala üliõpilased. Esimene tutvustab linnakodaniku kodu ja elulaadi toiduvalmistamise kaudu, esitleb vürtse ja ürte nii kompamise kui lõhnade abil. ERMis on võimalik tutvuda raamatuga, mis juhatab läbi eestlaste aastaringi. Neid kombatavaid eksponaate kasutavad muuseumid nii nägemispuudega kui intellektipuudega lastele pakutavates muuseumitundides.

Pooleteise aasta jooksul, mil on uues asukohas avatud olnud Eesti Rahva Muuseum, on seda külastanud kõik Tartu linnas tegutsevad erivajadustega laste koolid. Muuseumil on tihe koostöö Emajõe Kooliga (nägemispuudega õpilased) ja Maarja kooliga (intellektipuudega lapsed).

Täna on meil peamiseks, mida erivajadustega lastele pakume, õpiala püsinäitusel „Kohtumised“. See on kogemuslik ja erivajadustega külastajate poolt hästi vastu võetud. Teine, mida ka meeleldi kuulatakse ja kus saab eestlusest rääkida, on regilaulu kuulamine. Meil on ette valmistatud väga palju muuseumitunde ja peaaegu kõik on sellised, mida oleme valmis kohe kohandama erivajadusest lähtuvalt. Meie jaoks on oluline, et teame mõni päev varem ette ning teame ka, kui vanad ja missuguse erivajadusega lapsed on. Kuna me ei ole eripedagoogika spetsialistid, on siiski hea kui grupiga on kaasas 1-2 saatjat. Väga tihe koostöö on meil olnud /Tartu/ Maarja kooliga, kust tulid meile vaimse puudega lapsed, kes ei olnud varem koolis käinud, see oli neile ühest küljest nagu sotsialiseerumisprojekt. Aga rääkisime eelnevalt õpetajaga läbi ja valisin sobiva metoodika, et lapsel oleks hea olla. ... (Virve Tuubel)

Emajõe Koolis kasutame võimalikult palju meie muuseumide poolt pakutavaid võimalusi. Muuseumides käik ei ole meile midagi keerulist, lapsed on harjunud linnas liikuma, tuleme koos väikese grupiga ja kuna pääsme eest me maksma ei pea, saame lubada endale muuseumitunde, need makstakse kooli eelarvest. Siin /ERMis/ on veel mitmeid programme ja tunde, milles tahaks osaleda. Väga meeldib käia ka Tartu Ülikooli muuseumides, isegi Hull Teadlane on meile sobivaid eksperimente korraldanud. (Lutsar)

Aktiivselt külastavad muuseume Tallinnas asuva Tondi Põhikooli inetllektipuudega õpilased:

...Planeerin õppetööd alati nõnda, et õpilased osaleksid vähemalt 1 kord kuus ühes muuseumitunnis. ...Ma tulen muuseumisse mingi teema tõttu, seega oleks vahva, kui programm oleks pigem kohandatud HEV /haridusliku erivajadusega/ lastele. Kaugemate kohtade puhul kasutame reeglina muuseumi valmisprogramme, kindlasti täpsustame eelnevalt, mis meid ees ootab, kuidas programm on üles ehitatud, kas sisaldab praktilisi tegevusi. Õpilased ei jõua ainult kuulata, vajavad mängulist ja tegevuspõhist lähenemist. HEV lastele suunatud programmide puhul on tihti tegemist kas liiga lihtsa või liiga keerulise lähenemisega. Programmijuhid küsivad alati laste vanust, kuid HEV laste puhul pole see sugugi peamine näitaja. Õigem oleks küsida, mida me koos õpime, mida avastame. Õpetaja ju teab, miks ta muuseumitunni tellib, millist ainevaldkonda/teemasid ta muuseumitunniga ilmestab, selgitab, lastele lähendab. (Silvia Paluveer, Tondi Põhikool)

Jah, pakume /Tartu Ülikooli loodusmuuseumis/ ekskursioone ja programme erivajadustega inimestele. Need ei ole eraldi välja töötatud (sellist võimekust meil pole) ja seetõttu pole ka eraldi välja reklaamitud, kuid kohandame vastavalt konkreetse grupi vajadustele ja eale. Väga tihe ja positiivne koostöökogemus on Tartu Masingu kooliga. Ekskursioone ja programme viivad läbi meie pedagoogid. On grupe, kus kogu grupp on erivajadusega, kuid sageli on ka nn tavaklasside gruppides üksikuid erivajadusega õpilasi. Meil ei ole eriväljaõppega eraldi spetsialiste. Kui erivajadus on ette teada, siis leiame juhendaja, kellel on kogemusi. Kogemus on, et kergema erivajadusega grupe tuleb ka erivajadusest ette teavitamata. (Reet Mägi)

Erivajadustega külastajatele pakuvad kohandatud muuseumitunde kõik valimisse kuulunud muuseumid. Neid valmistavad ette ja viivad läbi muuseumi oma töötajad. Muuseumis peetakse

oluliseks, et muuseum oleks piisavalt informeeritud sellest, missuguste erivajadustega külastajad on muuseumisse tulemas. Seda eriti ka nõ. tavakoolide külastuste puhul, kuna tänapäeval õpivad paljud erivajadusega lapsed tavakoolides.

Kokkuvõtteks võib märkida, et kui ekspositsioonide varustus abivahenditega või muuseumihoonete ligipääsetavus ei rahulda kõiki külastajaid, siis Eesti muuseumides töötavad pedagoogid on aktiivsed pakkuma oma teenuseid ka erivajadustega külastajatele, hindavad saadud kogemust ja koostööd. Muuseumipedagoogidel lasub kohustus olla vahendaja muuseumi ja külastaja vahel, sh erivajadusega külastaja vahel. Järgmises alapeatükis kirjeldan valimisse kuulunud muuseumide pedagoogide ja haridusprogrammide koostajate seisukohti seoses teenuste osutamisega erivajadustega inimestele.

4.7. Muuseumide võimalused ja vajadused puuetega inimestele parema ligipääsetavuse tagamiseks

Muuseumipedagoogidelt oodatakse ennekõike erinevate külastajatega oskuslikku suhtlemist, enda kehtestamise oskust ja käsitletava teema head valdamist. Muuseumipedagoog Sireli Uusmaa, kes küsitles 43 muuseumis haridustööd tegevat inimest, on väitnud: „Veidi enam kui 40 eesti muuseumides töötava pedagoogi erialane ettevalmistus on seotud enamasti konkreetse muuseumi spetsiifikaga, ehk siis ajaloo, etnograafia, looduse, kunsti, kirjanduse vms valdkonnaga, rohkem kui pooltel muuseumipedagoogidel on ka pedagoogiline haridus“ (Uusmaa 2012: 56). Sellest võib järeldada, et muuseumipedagoogid on küll head oma vahendatava teema valdajad kuid neil võib jääda puudu just pedagoogilistest, eriti eripedagoogilistest teadmistest ja oskusest.

2012. a toimunud muuseumipedagoogide suvekoolis teemal „Erivajadusega külastaja muuseumis“ osales 31 muuseumipedagoogi, kes oma kirjalikus tagasisides soovisid muu hulgas edaspidi osaleda ka koolitustel, mis käsitlevad probleemsete ja hüperaktiivsete laste õpetamist muuseumis, lihtsustatud viipekeele koolitust ja intellektipuudega inimestega kontakti loomise ja hoidmise alast koolitust. 2017. aastal korraldas Eesti Meremuuseum Lennusadamas muuseumipedagoogidele ja erivajadustega laste koolide õpetajatele seminari „Erilised kohad, erilised inimesed“, kus jõuti muuhulgas seisukohale, et igas muuseumis peaks olema tööl inimene, kes oskab erivajadustega inimestega suhelda, neile haridusprogramme ette valmistada ja läbi viia.

Siinkohal tuleb mainida, et eesti muuseumipedagoogidele mõeldus koolitusi, mille sisuks on erivajadustega külastajate temaatika, on toimunud eelpoolmainitutele lisaks veel vaid „Kirjeldustõlge muuseumis“ Viljandi Kultuuriakadeemias 2012. aastal.

Laiemalt käsitleti erivajadustega inimeste Eesti Kunstimuuseum koostöös Eesti Puuetega Inimeste Kojaga korraldasid 2014. a seminari „Tõmbejõud“. Üritus oli ajendatud Eesti Kunstimuuseumi vajadusest hinnata oma muuseumide olukorda, viidi läbi ligipääsetavuse auditid ja seminari raames tutvustati kõigile huvilistele eesti muuseumide võimalusi ligipääsetavuse tagamisel.

Samuti 2014. a toimus Narvas Eesti Muuseumiühingu poolt korraldatud konverents „Sotsiaalne muuseum“, kus mitmed ettekanded kajastasid just koostööd erivajadustega külastajatega ja nende kaasamist muuseumis.

Oma intervjuudes ja küsitluses tundsin huvi, kas muuseumid näevad vajadust oma töötajate (giidide, muuseumipedagoogide, haridusprogrammide koostajate) koolitamiseks või on erivajadustega külastaja teenindamiseks vajalik teadmus olemas. Ühtlasi tundsin huvi, kas muuseumidel on huvi koostöö vastu erikoolidega ja missugused on varasema koostöö kogemused.

Küsitlusele vastanutest ja intervjuueeritavatest on valdav enamus muuseumispetsialiste huvitatud erivajadustega külastajate teenindamisega seotud koolitustest. Peamine põhjus, mida nimeatakse on see, et muuseumis töötavad muuseumipedagoogid ei ole enamasti pedagoogilise haridusega või on eripedagoogika-alasest õppest eemale jäänud. Ollakse selles valdkonnas pigem iseõppijad.

Minu hariduse taust on Tallina Ülikoolis kunstiõpetaja eriala ja Tallinna Pedagoogiline Seminarist noorsootöö eriala. Viimases oli ühe kursuse õppeainena ka eripedagoogika. Selle aine läbimine ja ka praktikakoha valik (Tondi kool) pani esimese aluse minu eluvaatele ja suunale.
(Jane Meresmaa-Roos, kadrioru kunstimuuseum)

Üks põhjus ikka ja jälle samateemalise koolituse korraldamiseks on ka see, et töötajad vahetuvad:

Vajadus kindlasti on. Kümnekond aastat tagasi toimus Iloni Imedemaal muuseumipedagoogide vastavasisuline koolitus, kuid sellest on kaua aega mööda läinud, töötajad on vahetunud ja

oleks hea oma teadmisi värskendada. Haapsalus on arvestatav hulk erivajadusega inimesi, kuna siin asub neuroloogiline rehabilitatsioonikeskus, kus on lisaks eestlastest patsientidele ka inimesi Lätist ja Soomest. ... ennekõike vajaks koolitust nägemispuudega inimeste vajadustest muuseumiekspositsiooni (sildid, maketid), muuseumiprogrammide koostamisest spetsiaalselt erivajadustega inimestele ja kirjeldustõlkide koolitust. (Maarja Kõuts, SA Haapsalu ja Läänemaa muuseumid)

Oluline oleks õppida erinevate erialade praktikutelt. Külustusjuhid oleksid huvitatud ka sellest, et kuulda erivajadustega külastajate endi poolt, kuidas muuta nende külastus võimalikult meeldivaks, ent sooviksid rohke infot ka käitumispsühholoogia poole pealt. (Paula Pöder, TÜ kunstimuuseum)

Kirjeldustõlkide koolituse vastu tunnevad huvi mitmed muuseumid, põhjuseks tuuakse, et nägemispuudega külastajaid käib muuseumis rohkem kui teisi erivajadustega inimesi ja nad on aktiivsemad ning väga huvitatud info saamisest. Teine teema, mida esile tuuakse, on koolitus, mis käsitleb hüperaktiivsuse ja tähelepanuhäiretega, samuti autismi diagnoosidega lastega toimetulekut. Seega on muuseumidel valmisolek ja soov oma seniseid teadmisi ja oskusi oluliselt täiendada.

Senine muuseumide ja erivajadustega inimeste koostöö on olnud samuti mitmekesine – on olnud nii näituseprojekte kui vastastikust nõustamist. Eesti Rahva Muuseumi ja Tartu Puuetega Inimeste ühingu koostöös toimusid muuseumis puuetega inimeste käsitöönäitused, aastail 2004–2007 osales Eesti Rahva Muuseum Töötukassa poolt juhitud projektis „Käsitööga tööle“. Eesti Kunstimuuseumis korraldati 2014. aastal koostööprojekti raames rahvusvaheline näitus „Silmast silma“, kus esitleti vaimsete häiretega inimeste töid.

Mitmed toimunud koostööprojektid on keskendunud vastastikusele nõustamisele.

Enne meie muuseumi /TÜ Loodusmuuseumi/ renoveerimise projekteerimist konsulteerisime spetsialistidega, kellel on kogemusi erivajadustega inimestega. Siis olid meie küsimused: 1) kas kõik inimesed saavad sõita liftiga, mis planeeriti meil põhiliseks liikumiseeks sissepääsust muuseumisaali? Selgus, et on lifti mittetaluvaid inimesi ja planeerisime alternatiivse liikumise, mis osutuski vajalikuks, sest ongi liftihirmuga ja tasakaaluprobleemiga inimesi, kes ei talu lifti;

2) missugused peaksid olema klaasist rõduservad, et need ei häiriks nägemispuudega ja kõrgusekartusega inimesi? Klaasist rõdupiiretele soovitasid spetsialistid kanda graafika; 3) kas on külastajaid, keda võiks häirida loodusmuuseumi rõdule planeeritud klaasist põrandaalad? Prognoos oli, et on inimesi, kes lihtsalt pelgavad klaasrõdule astumist, kuid on erivajadusega inimesi, kellele see on tõsiselt häiriv. Vähendasime klaasist rõdupõranda alasid ning projekteerisime need selliselt, et neist on võimalik mööduda ilma klaasile astumata, sh ka ratastoolis. Ekspositsiooni sisu, kujunduse ja valgustuse planeerimiseks konsulteerisime Tartu Emajõe kooli pedagoogidega. Arvestasime nende nõuandeid valgustuse, vitriinides objektide teksti vaadeldavuse, käeliste tegevuste osas jms. (Reet Mägi)

2015. aastal KUMU kunstimuuseumi poolt kureeritud projekti „Kunst kõnetab kõiki“ raames tehti Tartu Ülikooli kunstimuuseumis koostööd ülikooli viipekeele sünkroontõlke õppejõu ja tudengitega, mille raames õpiti looma haridusprogrammi kuulmislangusega õpilastele. Programm viidi läbi Tartu Hiie kooli testrühmale.

Igapäevane koostöö toimub aga külastuste ja haridusprogrammide raames kohalike erivajadustega õpilaste koolide ja muuseumispetsialistide vahel.

Eeltoodust saab järeldada, et muuseumid on valmis õppima ja õpetama, erivajadusega inimesed ja nende juhendajad on huvitatud muuseumikülastusest ja õppimisest sellises mitmekülgses keskkonnas nagu seda on muuseumid.

KOKKUVÕTE

Eesti muuseumid on tajunud vajadust olla avatud ja ligipääsetavad võimalikult paljudele inimestele, sh. puuetega inimestele. Mitmed muuseumid on läbi viinud ligipääsetavuse auditeid, täiendanud ekspositsioone ja koostöös puuetega inimeste organisatsioonidega omandanud oskusi ja jaganud oma kogemusi teistele. Kahjuks puuduvad statistilised andmed selle kohta, kui palju on muuseumiküllastajate hulgas erivajadusega inimesi. Ajakasutuse uuringu tulemusel on teada, et enam kui pooled (54%) puudega inimestest ei osale mingis kultuurilises tegevuses, võrrelduna 35,5% puudeta inimestega. Vaid 5,6% puudega inimestest osaleb kultuurilistes tegevustes vähemalt kolm korda kuus, võrrelduna 20,8% puudeta inimestega. Kultuuritegevuses osalemise põhilised takistustena on ära nimetatud madal sissetulek, halb tervislik seisund, halb füüsiline ligipääs kultuurihoonetele või teenustele. Käesoleva töö raames läbi viidud uuringu – intervjuude ja küsitluste tulemusel julgen väita, et muuseumiküllastuse oluliseks takistuseks ei saa olla madal sissetulek, kuna muuseumidesse sissepääs on enamuses muuseumidest raske puudega ja sügava puudega isikule tasuta. Samuti on viimastel aastatel oluliselt parandatud muuseumide ligipääsetavuse tingimusi ja käimasolevate või peagi algavate renoveerimistööde tulemusel paranevad need veelgi. Erivajadusega küllastaja on muuseumi seisukohalt sihtrühm, kelle parema teenindamise nimel jätkuvalt töötatakse kuigi muuseumide arengudokumntides on see välja toodud vaid vähestel muuseumidel. Olulisim, mis käesoleva töö tulemusel selgus, on see, et nii muuseumid kui muuseumivaldkonna arengute üle otsustajad vajaksid uuringuid, mis tooks välja puuetega inimeste kui potentsiaalse sihtgrupi suuruse, soovid ja vajadused. Sedalaadi uuringu tulemustele toetudes oleks muuseumidel rohkem informatsiooni edasiste tööde ja tegevuste kavandamisel. Sihipäraselt teostatud investeringud ja töökavad peaksid olema mõistlikud ja eelnevalt põhjalikult läbi analüüsitud, et ei tekiks olukorda, kus tehakse küll mahukaid kulutusi kuid tegelikku vajadust neile ei ole. Muuseumipoliitika üle otuste tegemisel tuleks näha muuseumi rolli laiemalt, sealjuures ka muuseumi sotsiaalset rolli, mille puhul ei saa olla muuseumi edukuse ja kvaliteedi näitajaks vaid aina suurenevad küllastajajumbrid. Ka käesoleva töö tegemisel sai autor kinnitust, et nii mõnelgi juhul „vähem on parem“, sest suhteliselt väikesearvulisele sihtgrupile pakutakse meie muuseumides sisukat ja mitmekülgset programmi.

KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

Ainsalu, Oliver 2016. Veebilehtede käideldavuse ja kasutatavuse hindamine erivajadustega inimestele avaliku sektori veebilehtede näitel. Magistritöö, juhendaja J. Tšukrejeva. Tallinna Tehnikaülikool. Allalaetav pdf: <https://digi.lib.ttu.ee/i/?6758> (vaadatud 17.12.2017)

Dickenson, Victoria 1988. Management Development for Canadian Museums, *Background Paper for Museums Policy Working Group*. Ottawa: Information Services, Communications.

Dodd, Jocelyn 2014 „How museums can be used to ...“. 29.09.2014.a Narva muuseumis konverentsil „Sotsiaalne muuseum“ peetud ettekande jaotusmaterjal. Autori valduses.

Falk, J.H., Storksdieck, M. 2005. Using the Contextual Model of Learning to understand visitor learning from a science center exhibition. *Science Education* , Vol. 89

Flink, Eleri 2016. Vaegnägijate võimalused tulenevalt kaasaegsest muuseumist ja infoühiskonnast. Seminaritöö, juhendaja A. Aljas, Tartu Ülikool. Autori valduses.

Froyland, Merethe 2005. Mitmekülgsed kogemused arvukates tegevuspaikades = MIKAT teoreetiline raamistik muuseumi pedagoogika jaoks. Balti Museoloogiakoolis peetud loengute materjalid. Autori valduses.

Hanga, Karin 2013. ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon ja puuetega inimeste õigused Eestis. Allalaetav pdf: http://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2012/03/raamat_veeb.pdf

Hatton, Alf 2008. Muuseumide ühiskondliku eesmärgi areng. Balti Museoloogiakoolis peetud ettekanne. Allalaetav pdf: <http://www.muzeologija.lv/en/alf-hatton-muuseumide-uhiskondliku-eesmargi-areng-est> (vaadatud 10.12.2017)

Hein, George E. 2002. Learning in the Museum. Routledge :Taylor & Francise-Library.

Hein, Hilde 2009. Vastutuse võtmine. Esteetika õppetunnid. Tõlkinud Kadri Lutt. – *Akadeemia* nr 4.

Hooper-Greenhill 2000. *Museums and the Interpretation of Visual Culture*. London and New York: Routledge.

Hooper-Greenhill, Eilean 2010. *Museums and Education: purpose, pedagogy, performance*. London; New York: Routledge.

Hooper-Greenhill, Eilean 2011. *Museums and their visitors*. London: Routledge.

Johansen, Ulla 1994. Etnoloogiamuuseum ja selle külastaja Saksamaal. – *Pro Etnologia* nr 2, Tartu : Eesti Rahva Muuseum.

Kalmus, Veronika; Masso, Anu; Linno, Merle 2015. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Allalaetav pdf: https://sisu.ut.ee/samm/kvalitatiivne_sisuanalüüs (vaadatud 18.12.2017)

Kommel, Kutt 2010. *Eesti Statistika kvartalikirjeldus* 3/11. Tallinn: Statistikaamet.

Allalaetav pdf: www.stat.ee/dokumendid/64138. (vaadatud 12.03.2018)

Kõiva, Mare 2006. Muutustest muuseumikultuuris. – *Akadeemia* nr 7.

Lang, Merike 2000. Orientatsioon külastajale ekspositsiooni loomisel. – *Muuseum* nr 2 (9).

Medar, Marju; Narusson, Dagmar 2014. Tegevuspiiranguga inimeste sotsiaalne sidusus. – *Puudega inimeste sotsiaalne lõimumine. Statistikaameti artiklikogumik*. Allalaetav pdf: http://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2012/04/Puudega_inimeste_sotsiaalne_loimumine-2.pdf (vaadatud 29.03.2018).

Medar, Marju; Narusson, Dagmar; Tambaum, Tiina 2014. Puude kontseptuaalne käsitus. – *Puudega inimeste sotsiaalne lõimumine. Statistikaameti artiklikogumik*. Allalaetav pdf: http://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2012/04/Puudega_inimeste_sotsiaalne_loimumine-2.pdf (vaadatud 29.03.2018).

Metsaar, A. 2008. Muuseumipedagoogika: muuseumid riikliku õppekava ja noorte huvitegevuse toetajana. – *Tallinna Pedagoogilise Seminari publikatsioonid*. Tallinn.

Paabo, Regina. Eesti viipekeel ja selle loome. Allalaetav pdf: http://www.emakeeletselts.ee/omakeel/2012_2/OK_2012-2_04.pdf Vaadatud 12.04.2018

Raisma, Mariann 2009. Muuseumi mõte. Eesti muuseumide identiteedimuutustest 19.-20. sajandil. – *Akadeemia* nr 4.

Rattus, Kristel 2016. Kas ajaloo säilitaja, teemapark või arutelu eestvedaja? Merle Karro-Kalbergi intervjuu. – *Sirp* 30.09.2016. Allalaetav pdf: <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/kas-ajaloo-sailitaja-teemapark-voi-arutelu-eestvedaja/>

Reemann, Marie 2017. Tajude avardamise võimalustest muuseumikeskkonnas. Audioinstallatsioon Liivi Muuseumis. Magistritöö, juhendaja L.Kurvet-Käosaar. Tartu Ülikool. Allalaetav pdf:

http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/56872/reemann_ma_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Reidla, Jana 2017. Muuseumiharidusest Eesti Rahva Muuseumi rahvakultuuri koolitus- ja teabeskuse näitel. Magistritöö, juhendaja prof. A. Leete. Tartu Ülikool. Allalaetav pdf: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/57662/Reidla_Jana_parandus-tega.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Rump, Hans-Uwe 1998. Museumspädagogik und Schule. Berufsfeld Museumpädagogik im Wandel. München.

Rönkkö, Marja-Liisa 2007. Museon idea ja historia. Museologia tänään. – *Suomen museolii-ton julkaisuja 57*. Jyväskylä :Gummerus Kirjapaino Oy.

Salovaara, Sari 2007. Kuka pääsee museoon. Museoviraston jakamat avustukset innovatiivisiin hankkeisiin kulttuurisen yhdenvertaisuuden edistäjänä. Magistritöö, Jyväskylä Ülikool. Allalaetav pdf: http://www.kulttuuriakaikille.fi/doc/tutkimukset_ja_raportit/kuka_paasee_museoon_tutkielma.pdf

Svensson, Elisabet 2003. Museo kaikille. – *Pohjoismainen esteettömyys- ja saavutettavuusopas*. Helsinki:Valtion Taidemuseo.

Sündmusi kõigile! Käsiraamat ligipääsetava ja mitmekülgse kultuuriürituse korraldamiseks. MTÜ Kakora 2016. Allalaetav pdf: <http://www.kakora.sarasy.com/et/Kultuur/K%E4siraamat.pdf>

Tartu Linnamuuseumi ligipääsetavuse audit 2016. MTÜ Ligipääsetavuse Foorum 2016. Autori valduses.

Tuubel, Virve 2002. Muuseumi ja kooli koostöömudelid. Magistritöö, juhendaja L. Vassiltšenko. Tartu Ülikool. Autori valduses.

Uusmaa, Sireli 2012. Muuseum kui formaalharidust toetav õppekeskkond. Magistritöö, juhendaja M. Oja. Tallinna Ülikool. Allalaetav pdf: http://vana.muuseum.ee/uploads/files/magistritoo_sireli_uusmaa.pdf

Van Mensch, Peter 2003. Museoloogia ja juhtimisteooria – kas vaenlased või sõbrad? Teoreetilise museoloogia ja muuseumide juhtimise praegused suundumused Euroopas. Allalaetav pdf: http://www.muzeologija.lv/sites/default/files/mensch_museoloogia_ja_juhtimisteooria.pdf

Visnapuu, Kaja 2011. Muuseumikeskkonna mõju täiskasvanu kogemustele ja õppimisele. Magistritöö, juhendaja K. Krabi. Tallinna Ülikool. Allalaetav pdf: http://vana.muuseum.ee/uploads/files/visnapuu_magtoo.pdf

Walsh, Kevin 1992. *The Representation of the Past. Museums and Heritage in the Postmodern World.* London, New York: Routledge.

Õunapuu, Piret 2011. *Eesti Rahva Muuseumi loomine ja väljakujunemine. Dissertationes historiae Universitatis Tartuensis*; 23. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kasutatud allikad

Raud, Kristjan. Eesti Riigiarhiiv f 1108,n 5, s 273, l 1.

Veebilehed ja veebiportaalid

Arengudokument „21 sajandi muuseumid“: https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/21_sajandi_muuseumid_arengu_pohisuunad.pdf

Briti Muuseumi veebileht: http://www.britishmuseum.org/the_museum/history_and_the_building/general_history.aspx. (vaadatud 22.12.2017)

Eesti Muuseumiühingu veebileht: www.muuseum.ee Eesti muuseumide arengustrateegia aastateks 2005–2015 (vaadatud 12.12.2017)

Eesti Puuetega Inimeste Koja veebileht: www.epikoda.ee

Heaolu arengukava 2016-2023: <https://www.sm.ee/et/heaolu-arengukava-2016-2023>

ICOM CECA veebilehet: <http://network.icom.museum/ceca/>, (vaadatud 10.01.2018)

Juhend - Kasutajakeskse veebi lehekülgede disain http://www.riso.ee/et/files/Kasutajakeskse_veebi_lehekylgede_disain.pdf)

Kultuuriministeeriumi veebilehet: www.kul.ee

<http://www.kul.ee/et/tegevused/muuseumid/kultuur-2020-ja-muuseumid>

Muuseumikülastuse statistika: https://www.kul.rik.ee/sites/kulminn/files/muuseumide_kylastatavuse_statistika_2016.pdf

MTÜ Kakora veebileht: <http://www.kakora.sarasy.com/et/Kultuur/K%E4siraamat.pdf>

Muuseumiseadus 2013: <https://www.riigiteataja.ee/akt/110072013001>

Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll. Riigi Teataja
<https://www.riigiteataja.ee/akt/204042012006>

Smithsonian Institution'i veebileht:

Smithsonian Guidelines for Accessible Exhibition Design juhend <http://accessible.si.edu/pdf/Smithsonian%20Guidelines%20for%20accessible%20design.pdf> (vaadatud 18.03.2018)

Statistikaameti veebileht: www.stat.ee

Uffizi galerii veebileht: www.uffizi.it/en 04.12.2017

Võrdõigusvoliniku veebileht: <http://www.vordoigusvolinik.ee/siiasaab/>

WAI (Web Accessibility Initiative) veebileht: [http://www.w3.org.WAI](http://www.w3.org/WAI)

ÜRO puuetega inimeste konventsiooni täitmise variraport „Puuetega inimeste eluolu Eestis“. http://www.epikoda.ee/wp-ontent/uploads/2018/03/EPIK_variraport_webi.pdf

Valimisse kuulunud muuseumide veebilehed:

SA Eesti Kunstimuuseum: www.ekm.ee

Eesti Ajaloomuuseum: www.ajaloomuuseum.ee

Eesti Rahva Muuseum: www.erm.ee

Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum: www.tmm.ee

Tartu Linnamuuseum: <https://linnamuuseum.tartu.ee>

Tartu Mänguasjamuuseum: www.mm.ee/

Tartu Ülikooli loodusmuuseum: www.natmuseum.ut.ee

Tartu Ülikooli muuseumid: <https://www.ut.ee/et/tartu-ulikooli-muuseumid>

Eesti Põllumajandusmuuseum: epm.kovtp.ee

Palamuse O. Lutsu kihelkonnakoolimuuseum: www.puhkaeestis.ee/et/palamuse-olutsu-kihelkonnakoolimuuseum

Eesti Tervishoiumuuseumi: www.tervishoiumuuseum.ee

SA Eesti Meremuuseum: meremuuseum.ee

SA Hiiumaa Muuseumid: www.muuseum.hiiumaa.ee/

SA Haapsalu ja Läänemaa muuseumid: <https://www.salm.ee>

Intervjuud:

Liisi Selg 31.01.2018

Ülle Kruus 31.01.2018

Katrin Välja 18.12.2018

Ülle Kask 31.01.2018

Jane Meresmaa-Roos 28.03.2018

Silvia Paluveer 28.03.2018

Virve Tuubel 20.03.2018

Triin Vaaro 15.03.2018

Reet Mägi 10.03.2018

Viljar Pohhomov 1.02

Nele Dresen 18.03.2018

Marge Rennit 18.03.2018

Mariann Raisma 15.03.2018

Kristjan Raba 16.03.2018

Katrin Sepalaan 01.02.2018

Inge Laurik-Teder 21.04.2018

Kirjalikule küsitlusele vastasid Silvia Paluveer, Tanel Veeremaa, Paula Pöder, Meresmaa-Roos, Ülle Kask, Katrin Välja, Liisi Selg, Maarja Kõuts, Helgi Põllo, Arne Tegelman, Inge Laurik-Teder, Nele Dresen, Virve Tuubel, Katrin Sepalaan.

LISAD

Lisa 1

Küsimustik, mida kasutasin nii kirjalike andmete kogumiseks kui ka intervjuude läbiviimisel

1. Kas teie muuseumis on kehtestatud erivajadustega inimestele pääsme ostmisel hinnasoodustus? Missugune?
2. Kas teie muuseumi veebilehel, FB lehel vm. on avaldatud info ligipääsetavuse kohta?
3. Kas teie muuseumi veebilehte on võimalik kasutada vaegnägijate režiimil?
4. Kas teie muuseumis on läbi viidud ligipääsetavuse audit või muul moel olemasoleva olukorra analüüsimine lähtudes erivajadustega külastaja vajadustest? Kui jah, millega seoses (eesseisev renoveerimine, ehitamine vms., ekspositsioonide uuendamine)?
5. Kas muuseumil on parkla ja kas on tähistatud invaparkimiskoht? Kus on lähim parkimisvõimalus?
6. Kas muuseumi sissepääs on kergesti leitav ja kasutatav? (Hinnang ja kui on, siis palun probleem välja tuua)
7. Kas muuseumi hoones sees on liikumisteed tähistatud pidades silmas nägemispuudega külastajaid?
8. Kas muuseumis on saadaval erivajadustega inimestele (vaegnägijad, pimedad, intellekti- puudega inimesed) juhendmaterjal (“maja juht”, ekspositsiooni skeem vms.)?
9. Kas teie muuseumi hoones on võimalik kasutada lifti, invatõstukit vms? Kui ei, mis on takistuseks?
10. Kas teie muuseumis on võimalik kasutada (tasuta v tasu eest) muuseumi poolt pakutavat rulaatorit, ratastooli vm abivahendit? Kui jah, kas peab kasutamise soovist ette teatama?

11. Kas ekspositsioonidega tutvumiseks on võimalik kohapeal kasutamiseks saada audio-giide, luupe, punktkirjas juhendmaterjale vms? Kui jah, palun nimetage.
12. Kas ekspositsioonid on varustatud punktkirjas etikettidega, taktilsete eksponaatidega või eksponaatidega, mida on kõigil külastajail lubatud katsuda? Kui jah, palun tooge näiteid.
13. Kas erivajadusega muuseumikülastajal v. külastajate grupil on võimalik teie muuseumis kasutada kirjeldustõlgi, viipekeeletõlgi teenuseid? Kui jah, kas seda teeb muuseumi koosseisuline töötaja v. kasutate abi väljastpoolt muuseumi koosseisu.
14. Kas nägemispuudega inimesel on võimalik veebilehe kaudu v. muul viisil saada teie muuseumi ekspositsiooni ja eksponaatide kohta täiendavat infot (näit. audiofailid enne v pärast külastust kasutamiseks vm)?
15. Kas teie muuseum pakub giiditunde ja/või haridusprogramme ka erivajadustega inimestele? Palun tooge näiteid. Kui jah, kas neid viib läbi (vastava koolituse saanud v mitte-saanud) muuseumitöötaja või kasutate abi väljastpoolt?
16. Kui teie muuseum pakub erivajadustega inimestele haridusprogramme, kas need on kohandatud või sellele sihtrühmale spetsiaalselt loodud? Kui jah, palun mõned näited.
17. Kas näete vajadust teie muuseumis giidide, külastusjuhtide v. haridusprogrammide läbiviijate koolitamiseks tööks erivajadustega inimestega (nägemispuue, kuulmispuue, intellektipuue)? Kui seda on juba tehtud, palun tooge näiteid. Kui ei ole tehtud, palun märkida põhjus.
18. Missuguseid koolitusi vajaks teie muuseumi töötajad ennekõike nimetatud sihtrühma parima teenindamise eesmärgil?
19. Kas olete teinud erivajadustega inimeste parema teenindamise eesmärgil koostööd erikoolide õpetajatega, spetsialistidega või erivajadustega inimeste organisatsioonidega? Kui jah, palun nimetage.
20. Kas teie muuseum on läbi viinud projekte, mille tulemus on erivajadustega inimeste parem juurdepääs informatsioonile ja/või muuseumi teenustele? Kui jah, palun nimetada.

Lisa 2

Intervjuu käigus erivajadustega laste õpetajatele/juhendajatele esitatud küsimused

1. Kui tihti käite õpilastega muuseumides ja kas selleks on piisavalt võimalusi?
2. Mis saab muuseumi valikul määravaks – lähedus, kergsti kasutatav transport, muuseumi ligipääsetavus puuetega lastele, huvitavad programmid või veel midagi muud?
3. Kas olete muuseumide poolt pakutavatest programmidest piisavalt informeeritud, kust saate infot?
4. Kas peate vajalikuks, et muuseumid valmistaksid ette spetsiaalselt puuetega lastele mõeldud programme?
5. Kas olete teinud või olete valmis tegema muuseumipedagoogidega koostööd programmide ettevalmistamisel? Palun näiteid.
6. Mis võimalused võiks muuseumide näitustel olla puudega õpilaste jaoks – taktiilsed eksponaadid, helitehnilised vahendid, rollimängud. Pakkuge võimalusi ja ettepanekuid.

SUMMARY

Visitors with special needs as a museum's target group

Changes that have taken place in the development of museums have resulted from those occurring in society. Similar to the museum's changing role in society throughout time, attitude towards people with special needs and approach to disabilities in general have also changed. While the keywords for the modern democratic society are openness and equal opportunities, the 21st-century museum focuses on the visitors whose numbers, according to Statistics Estonia, have recently been growing: in 2015 Estonian museums were visited by 3.3 million people, and in 2016 the number amounted already to 3.5 million. Today's daily museum work is increasingly focusing on the visitors, their wishes, different possibilities, and also special needs. However, visitor-centred approach requires new skills from the museum staff, devising of new development plans and novel conceptions for museums, redistribution of resources, as well as changes in the entire museum politics in general. According to Statistics Estonia, there were 149,000 physically challenged people in Estonia in 2017. So, about 11.4 % of the Estonian population are people with limited short- or long-term physical capabilities, yet with equal rights to make use of different services, including educational, cultural, and free-time activities.

This master's thesis gives an overview, on the basis of collected data, of the current situation at Estonian museums on their way to become institutions more easily accessible to people with special needs. I am interested in whether and in which particular spheres our museums have considered important to enable access to a relatively big part of society members or if people with special needs constitute a consciously selected target group at our museums, for whose positive visiting experience efforts are made and new services are offered. For the concept of 'target group' I proceed from the definition used in marketing terminology, which regards as a target group a particular group of consumers within the predetermined target market, identified as the targets or recipients for a particular advertisement or marketing message. In the case of the accessible museum, I proceed from the definition by Heather Hollins, a social scientist and museologist from Leicester University: museum accessibility presumes an accessible website, marketing targeted at visitors with special needs, displays considering the peculiarities of physically challenged people, as well as competent and educated personnel.

The working hypothesis was that Estonian museums perceive the need to make museums accessible to and their services available for the people with special needs; however, as their number among all the visits is relatively small, museums are not motivated enough to make necessary investments. There are two significant obstacles to it. Firstly, many historic museum buildings, due to their authentic historic peculiarities, cannot comply with accessibility requirements. Secondly, museum workers lack many specific skills necessary for offering quality service to visitors with special needs.

The research sample consisted of fourteen Estonian museums that during past few decades had erected new buildings or carried out extensive renovation works and staged new permanent exhibitions. Museums differ by their location (urban or rural area), speciality (central, thematic) as well as the amount of available resources and potential audiences.

To find answers to the raised research questions, I used in situ observation at museums, indirect observation (museums' websites), semi-structured interviews, and questionnaires. The questionnaires and interviews conducted with either one or several employees of the museums represented in the sample, with people with special needs or representatives of their organisations (supervisors and teachers) took place from December 2017 to March 2018.

The main aspects of interest for me were to what extent the elaboration of the services targeted at people with special needs was visible in museums' development documents, and what museums have already done to grant better access to visitors with special needs to the services offered by the museums as well as to the buildings and exhibitions. I was also interested in whether museums, when staging their exhibitions and devising educational programmes, have taken into account the requirements necessary for the people with special needs, especially children, what kinds of problems they have faced, and what are the main hindrances (time resources of the museum staff, lack or shortage of skills, etc.).

The first, theoretical chapter of the dissertation includes discussion about the museum idea in the context of the historical development of museums, and describes the changing of museums from collections meant for confined circles to diverse cultural centres targeted at the general

public. The second chapter gives an overview of how disabilities have been approached in different periods of time, defines the concepts, discusses the international agreements and Estonian laws specifying equal rights for the people with special needs, and how all this is formulated in the all-Estonian development documents in the museum sphere. The theoretical part of the dissertation is followed by the third chapter, which introduces the research question, the methodology used, and the sample. Chapter four presents an overview of the results of the research as well as some excerpts from interviews.

In conclusion it can be said that Estonian museums perceive the need to be open and accessible to as many people as possible, including those physically challenged. Quite a few of the museums have carried out accessibility audits, improved, as far as possible, the conditions of physical accessibility during renovation works, and, in cooperation with the organisations of physically challenged people, acquired skills and shared their experience in the work with visitors with special needs. Unfortunately, there are no statistical data about the number of physically challenged people among museum visitors, nor have studies been undertaken about these people's museum visiting experience, their wishes and suggestions. As a result of the study – interviews and questionnaires – I dare argue that visitors with special needs constitute an important target group for the museum, and work is continued to offer them better services.